

Hrsg. Ullrich Junker

Ewangelicki Kościół Łaski pod Krzyżem

Chrystusa

w Jeleniej Górze

Pamiętkowy prezent

w

150 rocznicę powstania kościoła

4 lipca 1859 r.

Wydrukowano i opublikowano przez C. W. J. Krahn w Hirschbergu.

© **Przedruk w marcu 2016**
Ullrich Junker Mörikestr. 16
D 88285 Bodnegg
tłumaczył Henryk Dąbkiewicz

Przedmowa

Ewangelicki Kościół Łaski na przedmieściach Schildau (Wojanowa) poza Hirschbergiem (Jelenia Góra) jest wyśmienitym klejnotem tego miasta, dumą jego mieszkańców i obiektem zainteresowania wielu obcokrajowców.

Poniższe strony zawierają prosty opis jego pochodzenia, opis niezwykłego budynku kościelnego, a także najważniejsze fakty z historii tego kościoła - i są niniejszym uprzejmie ofiarowane godnej wspólnocie kościelnej jako świąteczny prezent na pamiątkę minionych czasów oraz dla obudzenia i umocnienia kościelnego zmysłu, z obietnicą Bożego błogosławieństwa.

I Historia powstania luterańskiego kościoła Gnadenkirche (Łaski Cesarskiej).

Po tym, jak w 1650 roku protestancy mieszkańcy miasta Hirschberg i jego okolic musieli oddać katolikom miejski kościół parafialny, byli zmuszeni do dalekich podróży, aby wysłuchać głoszenia Ewangelii i przyjąć sakramenty święte. Można sobie wyobrazić, że podróże do Jauer (Jawor), Harpersdorf (Twardocice), Probsthain (Proboszczów), Nieder-Wiesa (Wieża koło Gryfowa Śląskiego) i Gebhardsdorf (Giebułtów) na kazania i komunię były kosztowne i uciążliwe dla wszystkich, ale dla wielu zupełnie niemożliwe. Johann Tobias Volkmarm śpiewa o tym czasie:

*Wszystkie ulice są teraz pełne ludzi,
Którego żadna długa droga, żaden czas nie przeraża. Rozkoszować się
Bogiem z Bożym ludem i orzeźwiać spragnionego ducha. Och, chory
umiera, a kto to zauważa, Zagubiona owca nie szuka pasterza. A kto
wtedy będzie tu czułymi owieczkami? Panie, niech to poruszy Twoje
serce.*

Nie ma nic bardziej naturalnego niż to, że protestancka Jelenia Góra pragnie mieć własne miejsce kultu. Wszystkie błagania, zwłaszcza ze strony miejscowych kupców, kierowane do cesarskiego poselstwa w Wiedniu o pozwolenie na budowę domu modlitwy były daremne i pół wieku minęło w tak smutnych okolicznościach.

W końcu Bóg zesłał pomoc z najmniej oczekiwanej strony. Karol XII król Szwecji podjął sprawę śląskich protestantów. W porozumieniu osiągniętym z cesarzem Józefem I w traktacie z Altranstädt, zawartym 3 września 1707 r., tak ważnym dla Śląska, zawarto następującą deklarację: *"Jego Królewska Mość nie będzie również sprzeciwiał się Jego Królewskiej Mości Szwecji lub innym książętom i państwom związanym z Koncesją Augsburską, prosząc o większą wolność religijną dla Ślązaków i wstawiając się za nimi, ponieważ taka została również pozostawiona wolna w pokoju westfalskim"*.

Z Bożą pomocą, dzięki pośrednictwu królewskiego szwedzkiego pełnomocnika Henninga Freiherra von Strahlenheim, cesarz ostatecznie

udzielił konfesjonałom augsburskim pozwolenia, oprócz tego udzielonego po pokoju westfalskim, w Świdnicy, Jaworze i Głogowie. W 1709 r. cesarz udzielił ewangelikom wyznania augsburskiego pozwolenia na budowę, oprócz trzech tak zwanych kościołów pokoju wybudowanych po pokoju westfalskim na przedmieściach Świdnicy, Jawora i Głogowa, sześciu innych kościołów podobnego rodzaju „*na własny koszt*”, a mianowicie w Żaganiu, Kożuchowie, Jeleniej Górze, Kamiennej Górze, Miliczu i Cieszynie. Radość, że nasze drogie miasto zostało obdarowane luterańskim kościołem i szkołą, była w Jeleniej Górze tak wielka, że chętnie wpłacano duże sumy do cesarskiej szkatuły, a mianowicie 3000 dukatów jako dar i 100000 guldenów jako pożyczkę. Ludzie przystąpili do pracy w dobrych nastrojach. W tym samym miesiącu kościół wybrał siedmiu przewodniczących i czterech zastępców, którzy zostali o to poproszeni w liście z 13 lutego 1709 r., można go znaleźć w dokumentach kościelnych.

Potwierdzenie wyboru zostało publicznie ogłoszone w ratuszu 12 kwietnia.

Byli to przewodniczący: Bernhard Bonit von Mohrenthal, dr Melchior Süssenbach, Daniel von Buchs, Gottfried Glafey, Adam Steuer, Christian Mentzel, Gottfried Baumgart oraz zastępcy, delegaci mieszczan: Gottfried Kleiner, Daniel Krebs, Christoph Körner, George Friede.

Dnia 22 kwietnia, księżycowego dnia po Jubilacie, nieporównywalnie pięknego, ciepłego dnia, w obecności cesarskich komisarzy, gubernatora, hrabiego Antona von Schaffgotscha i hrabiego Ludwiga von Zinzendorfa, na polu Kämmera przed bramą Schildau (Wojanowską), które za radą budowniczego Martina Franza z Rewala zostało uprzywilejowane jako miejsce budowy kościoła, (nie uzyskał akceptacji plac przed ogrodem Buchsa), uroczyście wyznaczono plac pod budowę kościoła.

Wczesnym rankiem tego najbardziej pożądanego dnia dla protestanckiego Hirschbergu (Jelenia Góra), mieszczanie przybyli pod broń tworząc straż aż do Zackenbrücke (Mostu Kamiennego).

Delegacje stanów ziemskich, prowadzone przez von Döbschütz z Langenöls (dwór Oleszna) i Mittelstohnsdorf (Staniszów), wyjechały na spotkanie komisarzy, którzy, siedząc w powozie zaprzężonym w sześć

koni, zostali powitani po przybyciu przez młodego barona von Zedlitz z Schildau. Panowie szlachta jechała przed powozem z obnażonymi mieczami.

Z wieży ratuszowej zabrzmiała muzyka i wystrzelono z pistoletów. Procesja ruszyła teraz w kierunku placu kościelnego. Tam towarzysze zsiadli z koni, utworzono krąg.

Hrabia Schaffgotsch otworzył ceremonię przemówieniem. W swoim przemówieniu chwalił cesarską łaskę na podstawie której Rada Miejska otrzymała pozwolenie na budowę kościoła i szkoły dla protestanckich obywateli. Następnie poprosił hrabiego Zinzendorfa o rozpoczęcie uroczystości. *"Ponieważ przyniosłoby to Waszej Ekscelencji wieczną sławę, wzywa wszystkie władze miasta, aby dopilnowały, aby wszystko zostało wykonane bez zbędnej zwłoki i zachowanie wiecznego pokoju"*. Nie miał wątpliwości, powiedział, że pamięć o tym dniu będzie radosna dla potomnych i zakończył słowami:

"Jubilate Domino et Imperator! et omnis populus dicat: Amen!"
„Radujcie się w Panu i Cesarzu! i niech cały lud mówi: Amen!”

Hrabia Zinzendorf odpowiedział, że z przyjemnością podejmie się obecnego zadania, życzył, aby przyniosło ono niezapomnianą chwałę drogiej ojczyźnie, a zwłaszcza *"wysokiemu domowi Jej Ekscelencji, który lśni jak perła i klejnot wśród miejscowej szlachty"*, miał nadzieję, że obywatele będą pamiętać o swoich obowiązkach wobec Boga i Jego Cesarskiej Mości na widok kościoła, i zakończył pochwałą cesarskiej łaski.

Następnie obie Ekscelencje chwyciły symbol Łaski Cesarskiej, (partyzana z cesarskim orłem, w którego sercu znajduje się litera "J", ze złotą koroną i żółto-czarną wstęgą wokół niego) wbiły ją w ziemię, a następnie przekazały zarządcom kościoła. Radca prawny Gerstmann ze Schmiedebergu podziękował komisarzom za ich wysiłek, a licznie zgromadzony tłum z radością w sercu odśpiewał pieśń *"Allein Gott in der Höh' sei Ehr"*, wciąż w duchu uniesienia religijnego.

W namiocie wzniesionym w tym celu, pierwszych aktów kościelnych dokonał M. Scharf ze Schweidnitz. Ochrzczył on synów Leopolda von

Reibnitz z Buchwald, kupców Baumgartena i Gottschlinga z Hirschbergu oraz pięcioro innych dzieci ze wsi, a następnie 23 kwietnia odprawił pierwszą poranną modlitwę czytając Księgę Rodzaju Rdz.1.

Działalność kantorowa została powierzona: H. M. Davidowi Zöllnerowi, Gottlobowi Pietschmannowi i Tobiasowi Webernowi, z których ten ostatni dokonał później darowizny w wysokości 200 talarów, z której odsetki zostały wykorzystane na opłacenie czesnego dla biednych dzieci. Gottlob Böttner był odpowiedzialny za bicie dzwonów.

W poniedziałek pastor Edelmann z Lubania wygłosił oficjalne kazanie, w którym wzięło udział 24000 osób. Magister Scharf wygłosił kazanie nieszporne. Napływ wiernych był duży, w dniu Wniebowstąpienia Pańskiego było ich 1100, a komunia trwała od godziny 12.00 - 17.00. Spowiedź odbywała się w pobliskiej stodole. Święto Zesłania Ducha Świętego w 1709 r. obchodzono już w szybko wybudowanym w drewnianym kościele tymczasowym.

Uroczyste kazanie wygłosił H. M. Friedr. Gude, rektor z Lubania.

Przy tej okazji pękła drewniana belka przy chórze kiedy śpiewali pieśń: *"Wierny Boże, muszę Ci się poskarżyć"*, powstało wielkie zamieszanie - ale Bóg łaskawie zapobiegł nieszczęściu i sprawił, że wszyscy ludzie znów byli spokojni. Kazanie nieszporne zostało wygłoszone przez M. Gottfrida Förster. Pastor w Oppach koło Lubania w drugi dzień Zesłania Ducha Świętego M. Gude wygłosił kazanie. Z kolei na nieszporch M. G. Weinmann.

Tego popołudnia obywatele normalnie udaliby się na strzelnicę, *"ale aby w najmniejszym stopniu nie urozmaicać uroczystości, odmówili tego"*.

Trzeciego dnia uroczystości pan Förster wygłosił wczesne kazanie. W tym samym czasie z wielką powagą i gorliwością postępowała budowa nowego kościoła. Już 1 marca przywieziono pierwsze drewno, 17 maja, w ciężkiej śnieżycy, dokładnie wyznaczono miejsce pod budowę kościoła, a 23 maja, w obecności rady kościelnej, robotnicy rozpoczęli pracę, po odmówieniu na kolanach pobożnego *Ojcie Nasz*. Czwartego czerwca położono kamień węgielny pod budowę kościoła. Po odśpiewaniu hymnów: *"Boże, bądź nam litościwy"* i *"Panie Boże, chwalimy*
str. 7

Cię", najstarszy członek Spiller i członkowie rady kościelnej oddali zwyczajowe trzy uderzenia, po czym pastor Knorr z Groß-Wandritsch wygłosił przemówienie, które zostało wydrukowane przez Gottfrieda Webera z Jawora, a pastor Gerber z Meffersdorf udzielił błogosławieństwa. M. Schwedler napisał następujący tekst dla tego uroczystego aktu.

Wiersz:

1.

*Bóg wciąż jest dobry dla ludzi,
Spójrz jakie cuda czyni.
Dał nam błogosławieństwo
Z łaski przygotowane,
A na dnie będzie leżał kamień,
Nic prócz jedynego
Chrystusowy krzyż święty.*

2.

*Jezus Chrystus, Syn Boży,
daje nam siebie jako tron łaski.
Staje się człowiekiem tylko dla naszego dobra,
Daje swoje ciało i krew dla nas;
A chwalebny kamień węgielny
Będzie tu tylko i wyłącznie
Święty krzyż Chrystusa.*

3.

*Duch Boży buduje dom i
ozdabia wszystko wspaniale,
zamieszkuje drogie miejsce i
wypełnia je wciąż na nowo.
Ponieważ na samym dole tego
wszystkiego kamieniem będzie
tylko święty krzyż Chrystusa.*

4.

*To jest wybrane miejsce,
Tam słyszysz słowo Pana,
Tam widzisz salę łaski,*

*Tam jest chrzest i komunია.
Na dnie leży kamień, który
jako jedyny będzie świętym
rzyżem Chrystusa.*

5

*Wszyscy aniołowie czekają.
Już z niecierpliwością na nią patrzą,
Jak lud Boży się nawraca,
a niebiosa się mnożą; Dla ziemi
i jej kamienia, tylko to będzie
Święty krzyż Chrystusa.*

6.

*Ach! wy, pobożni, radujcie się,
stańcie się jak aniołowie,
budujcie się na kamieniu do
mieszkania ducha; bo na dnie leży kamień,
który będzie tylko i wyłącznie
Święty krzyż Chrystusa.*

7.

*Buduj na Jerozolimie,
Bo to jest przyjemne Bogu,
aż dojdiesz do miasta,
które ma Baranka za swoją świątynię.
Gdzie wylewa się Boża rzeka,
a krzyż Jezusa Chrystusa
jest wszystkim i we wszystkim.*

Podczas budowy, po starannym rozważeniu i żarliwej modlitwie, kanonicy zostali wyznaczeni do kościoła, a mianowicie jako senior prim, mgr. Neunherz z Lubania, jako archidiacon, M. Kahl z Harpersdorf (Twardocice), jako diakoni ks. J. CH. Mosemann z Harpersdorf i M. J. Chr. Möller z Holzkirch (Kościelnik). Tobias Volkmar był pierwszym kantorem, a także grał na organach, dopóki nie został zatrudniony specjalny organista. Sama budowa postępowała tak szybko, że już 9 str. 9

Broszura jubileuszowa Hirschberg 1859

października 1715 r. gałka z krzyżem była gotowa. Krzyż był otoczony promieniami i mógł być umieszczony na wieży. Miał średnicę 3 łokci i został wykonany przez miedziorytnika Davida Wenzela. Krzyż, długi na 9 łokci, szeroki na 3 łokcie i ważyący 7 centnarów, został wykonany przez kowala Eliasa Wenzela.

W pierwszych trzech dniach grudnia 1717 roku dzwony zostały wciągnięte na wieżę.

Pierwszy dzwon - który do tej pory wisiał w dzwonnicy obok kościoła - został użyty po raz pierwszy 24 grudnia 1709 roku. W 1709 r. użyto go do dzwonięcia w Wigilię Bożego Narodzenia. Ważył on 4,5 centa i posiadał następującą inskrypcję:

Prima haec Hirschbergensium Evangelicorum campana comparata MDCCIX Dicetore Bonit de Morenthal. Curatoribus Dr. Süssenbach, Dr. Buchs etc.

Heus campana vocat coelestia numinis audi Verba, sequi studeas funera, disce mori.

(Ten pierwszy dzwon ewangelików z Hirschbergu zakupił w 1889 roku dyr. Bonit de Morenthal. Kuratorzy dr. Süssenbach, dr. Buchsa itp.

Hej, dzwon woła niebiańskich bogów, usłysz słowa, śledź pogrzeby, naucz się umierać.)

Drugi dzwon, ważyący 11 centów i 16 funtów, nosił następujące słowa:

Aes rosonat sacrum puerique senesque venite, Caesaris imperio fundite mille preces, Caesar enim nobis haec otia dulcia fecit Cultibus ut sanctis rite vacare queas.

Aencum hoc opus paratum est jussu Collegii Curatorum ecclesiastici A. C. M.D. CCX mense April.

(Przyjdźcie, dzieci i starcy, wylewajcie tysiące modlitw na rozkaz Cezara.

Niniejsza praca została przygotowana na polecenie Kolegium Kuratorów Kościelnych A. C. M. D. CCX w kwietniu.)

Trzeci dzwonek powiedział:

*Anno 1710. kiedy Bernhard von Mohrenthal auf Peter-
swaldau, dr Süssenbach itp. byli superintendentami. byli
głowami kościoła.*

*Tam, gdzie wcześniej beczalo bydło i owce,
tam ustawiono takie dzwony,*

Które zapraszają do słowa.

Dzięki niech będą za te łaski.

Twój Józef patrzy na nas łaskawie, o Najwyższy,

to uczyniłeś. Pomóż nauczać,

modlić się, śpiewać,

Kiedy dzwonią dla nas dzwony.

Wszystkie trzy napisy zostały napisane przez seniora Neunherza. Dzwony zostały odlane przez ludwisarza Dämmingera w Legnicy.

W 1718 roku, dziewięć lat po położeniu kamienia węgielnego, budynek został ostatecznie ukończony w takim stopniu, że kościół mógł zostać zasiedlony i konsekrowany. Stało się to 9 maja, księżycowego dnia po Jubilacie. Po tym, jak ks. Möller odmówił modlitwę i wygłosił krótkie kazanie z Pslm. 122. Kościół tymczasowym, kongregacja opuściła o godzinie 8 w uroczystej procesji - czterech kaznodziejów w stułach - śpiewając hymny: "*Bóg będzie dla nas miłosierny*" i "*Teraz prosimy Ducha Świętego*", przeszła do nowego kościoła. Cesarski znak łaski, niesiony przez pierwszego przewodniczącego Glafeya, został umieszczony nad ołtarzem, gdzie znajduje się do dziś. Oficjalne kazanie wygłosił senior Neunherz na Pslm. 43, 3. 4., M. Kahl kazanie w południe na Pslm. 132, 13. 14. a kazanie nieszporne wygłosił M. Mosemann w Pslm. Izajasza 2, 3.

W takiej formie drogi dom Boży został przekazany świętemu, Trójjedyńemu Bogu do jego służby z modlitwą i Słowem Bożym - w którym również mieszka i działa w łasce i chce pozostać ze swoją ochroną i błogosławieństwem aż do końca dni dla błogosławieństwa wielu i dla chwały Jego świętego imienia.

str. 12

Broszura jubileuszowa Hirschberg 1859

II. Opis kościoła Gnadenkirche – Łaski Cesarskiej.

Sam kościół jest czcigodnym budynkiem; jest to bez wątpienia jeden z najpiękniejszych i najwspanialszych kościołów protestanckich na Śląsku, a mieszkańcy tego miasta wzniesli sobie zaszczytny pomnik, budując go. Znajduje się na końcu przedmieścia Schildau (do Wojanowa), na przestronnym placu, który opada w kierunku północnym i zapewnia najbardziej przyjazny widok ze wszystkich stron. Jest zbudowany w kształcie krzyża łacińskiego (obrys zewnętrzny) zgodnie z planem kościoła w Sztokholmie i nosi nazwę: "*Gnadenkirche zum Kreuz Christi vor Hirschberg*" (Kościół Łaski pod Krzyżem Chrystusa przed Hirschbergiem - Jelenią Górą). Sama jego nazwa jest pięknym świadectwem fundamentu wiary, na którym stali nasi ojcowie.

Jego długość, łącznie z zakrystią, wynosi 130 łokci, szerokość 73 łokcie; wysokość do połączanej gałki i krzyża powyżej wynosi 100 łokci. Dzięki złudzeniu optycznemu wydaje się wyższy niż jest w rzeczywistości. Zakrystia jest oddzielona od wewnętrznego kościoła poprzeczną ścianą, która biegnie za ołtarzem pod organami i służy do ich podtrzymywania. Została osuszona znacznym kosztem, aby mogła wyglądać godnie na obchody 150-lecia. W niedzielne poranki odbywa się w niej spowiedź, czasami komunie święta. Na konfesjonale umieszczono bardzo stosowny napis: "*Do Lamentacji Jerem. 3, 40: "Szukajmy i szukajmy naszego bytu i zwróćmy się do Pana"*". Konfesjonał został usunięty z zakrystii kościoła podczas remontu ponieważ stał się stary i zgniły.

Kościół ma trzy główne wejścia, a przed każdymi drzwiami wejściowymi znajduje się kolejna kamienna sala z drzwiami. Jedno wejście znajduje się naprzeciwko ołtarza po stronie zachodniej, drugie naprzeciwko domu kantora po stronie południowej, a trzecie po stronie północnej.

Od tych wejść do kościoła prowadzą szerokie nawy, przecinające się pośrodku i tworzące krzyż. Po obu stronach tych naw znajdują się ławki. Trzy chóry lub empory stoją jedna nad drugą; dwie dolne są bardzo

szerokie i spoczywają na 26 kolumnach; górna jest wąska, ma tylko jedną ławkę i balustradę. W czterech rogach tej najwyższej empory sły-chać ciche echo, które występuje w akustycznie skonstruowanych sklepieniach. Jeśli ktoś mówi cicho przy ścianie w jednym rogu, inna osoba w przeciwległym rogu słyszy słowa mówcy bardzo wyraźnie. Ławki biegną wokół całego kościoła, od jednej strony ołtarza do drugiej. Wspierające je kolumny, z połączanymi kapitelami, są pomalowane marmurem. Wszystkie pola dolnej szerokiej empory mają niebieskie podłoże, na którym w każdym polu wypisane jest biblijne powiedzenie złotymi i czarnymi cieniowanymi literami. Osoby, które chciały przy-czynić się do upiększenia kościoła, wypisały swoje ulubione powiedze-nia na własny koszt. Są one pięknym świadectwem pobożności przod-ków.²

(2)Przysłowia z *Pisma Świętego*, zapisane złotymi literami na pły-cinach empor ewangelickiego kościoła Łaski.

W rogach drugiej empory (dar od kupca Georga Frieda Schmidta) znaj-dują się czarne tablice, na których utwory oznaczone są dużymi białymi cyframi. Na emporach, znajdują się łoże kolatorskie, które są wyposa-żone w zamykane drzwi, a częściowo także w okna. Poszczególne ro-dziny zbudowały je na własny koszt i w taki sposób, że można do nich wejść z zewnątrz. Kilka z nich jest ozdobionych wewnątrz i na ze-wnątrz obrazami biblijnymi. Schody do łóż nie są umiejscowione w środku kościoła ale w kątach (nawach bocznych) krzyża.

Na dole w kościele siedzeń jest	1278
Siedzenia na trzech emporach	2202
w 60 łóżach	540
Razem	4020 miejsc.

W nawach bocznych jest jeszcze dużo miejsca do stania. Sklepienie kościoła jest arcydziełem i zasługuje na szczególną uwagę. Jest sporych rozmiarów i ma otwór pośrodku, przez który wciągane są dzwony. Jest on przykryty panelem zegarowym, którego wskazówki są poruszane przez mechanizm zegarowy umieszczony na wieży, który również ogła-sza kwadrans.

Świątynia udekorowana jest pięknym prospektem ołtarzowo - organowym.

Świadczy to o wielkiej radości i wdzięczności naszych przodków z odzyskanej wolności religijnej i ich kościelnym wyczuciu.

Cały kościół jest nie tylko symbolem bogactwa i kościelnego zmysłu, ale także znakiem jego bardzo znaczącej zamożności. Cały sufit, nie tylko kopuła, jest ozdobiony freskami, kopuła i dwa boczne skrzydła po prawej i lewej stronie na koszt miejscowego kupca Gottfrieda Ullmanna; przednia część przed ołtarzem na koszt kupca Georga Friedericha Schmidta; tylna część nad głównym wejściem wraz z sufitem nad ołtarzem i organami na koszt kupca Johanna Heinricha Martensa.

Malowidła przedstawiają sceny i postacie z historii biblijnej wraz z alegorycznymi postaciami. Podstawa kopuły jest koloru złotego. Wydaje się, że spoczywa ona na kolumnadzie z fioletowego marmuru i ma okna, przez które widać błękitne niebo. Kolumnada rozciąga się na boczne skrzydła po prawej i lewej stronie. W czterech rogach, gdzie sklepienie kopuły i krzyż łączą się, widoczni są czterej ewangelści.

Obraz na przednim sklepieniu nad głównym wejściem przedstawia: *"Zmartwychwstanie Jezusa"*, na północ od niego w rodzaju medalionu w kolorze brązowo-czerwonym z żółtym cieniowaniem: *"Tomasz"*, gdy pada do stóp Jezusa i mówi: *"Pan mój i Bóg mój"*. Po południowej na dolnej stronie, zmartwychwstały Jezus ukazuje się Marii Magdalenie, na szczycie łuku sklepienia: *"Jezus z dwoma uczniami w drodze do Emaus"*, cieniowany zielono-żółty. Na suficie dwa duże freski, alegoryczne postacie, Paweł patrzący na Jezusa na niebie i spadający z konia; Jakub i drabina do nieba; na wschodzie, w kierunku ołtarza medalion a na nim dwaj uczniowie.

Pod spodem, na północy, widnieją malowidła w kolorze fioletowym z zielonkawym cieniowaniem: *"Jezus nauczający w świątyni"*, a na południu: *"Jezus w obłokach niebieskich w otoczeniu aniołów"*; na końcu sklepienia w kierunku kopuły, w kolorze zielonym: *"Przemienienie Jezusa"*, a także na krawędzi przęsła w kierunku ołtarza: *"Jehowa w blasku światła"*, a pod spodem alegoryczne postacie.

Wreszcie, nad organami, Trójca Święta jest przedstawiona w blasku światła, otoczona patriarchami, prorokami, apostołami i świętymi aniołami. Obraz ten jest bardzo bogaty w figury. Kosztował 5000 guldenów i jest dziełem Scheflera³, najznakomitszego śląskiego malarza tamtych czasów. Oprócz nich na emporach nad wejściami znajdują się obrazy olejne, które nie są pozbawione wartości artystycznej, a mianowicie:

Na dolnej emporze przy wejściu – zachodnia strona:

1. *Jezus na Górze Oliwnej,*
2. *Ukrzyżowanie Jezusa,*
3. *Pogrzeb Jezusa.*

Na górnej emporze znajdują się trzy obrazy odpowiadające tym z dawnych czasów:

1. *Walka Dawida z Goliatem,*
2. *Wywyższenie węża na pustyni,*
3. *Jonasz zostaje wrzucony do morza.*

Na północnej stronie na dolnej emporze:

1. *Zmartwychwstanie Jezusa,*
2. *Wniebowstąpienie Jezusa,*
3. *Twarz i kazanie Piotra. Act. 11, 1.*

Na górnej:

3. *Gołąb 1. Samson nosi skrzydło Thora,*
2. *Eliasz idzie do nieba,*
przynosi liść oliwny do Arki Noego.

Na południowej stronie na dolnej emporze:

1. *Zwiastowanie Maryi,*
2. *Narodziny Jezusa,*
3. *Obrzezanie Jezusa.*

Na górnej:

1. *Samson został obiecany jako odkupiciel Izraela,*
2. *Mojżesz widzi płonący krzew,*
3. *Cepora obrzezuje swojego syna.*

Wszystko inne w kościele jest równie wspaniałe, jak to wspomniane do tej pory.

Ambona stoi pośrodku kościoła, na rogu północnej i wschodniej części. Jest wykonana z białego piaskowca, a schody są jednoczęściowe. Ozdoby są połączone. Sama ambona jest podtrzymywana przez cztery anioły. Jezus, czterej Ewangelieści, alegoryczne postacie wiary i miłości są widoczne w górnej części ambony.

Schody są również ozdobione figurami: Mojżesz z tablicami, Zesłanie Ducha Świętego, Wywyższenie węża miedzianego, Jezus na krzyżu.

Kopuła ambony wisi na niebieskim sznurze. Przypomina dużą koronę. Słowo "Jehowa" wewnątrz w środku jest wypisane w promieniach słońca. Ta bogato zdobiona ambona została подарowana przez kupca Melchiora Bertholda z Görlitz (Zgorzelec), pochodzi on z Hirschbergu, to jego rodzinne miasto.

Z filaru za amboną została wyrwana drzazga. Powodem tego był piorun, który zabił mgr. Adolpha na ambonie 1 sierpnia 1745 roku.

Na szczególną uwagę zasługuje sala chrzcielna po północnej stronie obok ołtarza. Jest ona zamknięta żelazną kratą. Marmurowa chrzcielnica z płaskorzeźbami z białego alabastru została przekazana przez kupca Johanna Martina Gottfrieda. Można na niej zobaczyć przedstawienia biblijne związane z chrztem, np. *przejście Izraela przez Morze Czerwone, Arkę Noego, chrzest Jezusa, zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa*. Znajdujące w sali chrzcielnej malowidła ściennie, które uległy zniszczeniu, zostały zastąpione prostszymi, gustownymi obrazami. Koszty niezbędne do upiększenia sali chrzcielnej zostały zebrane z dobrowolnych datków, zwłaszcza od panien z miasta Hirschberg. Naprzeciwko Sali Chrztu znajduje się Sala Lutra, w której od 1817 roku znajduje się brązowe popiersie Lutra autorstwa Schadowa. Również ona została na nowo udekorowana z okazji jubileuszu. Ołtarz na wschodnim krańcu kościoła jest stosunkowo niewielki, a nad nim znajduje się chór organowy. Oprócz stołu ołtarzowego, do którego prowadzą dwa stopnie i który jest otoczony prostą balustradą, ma on skręconą marmurową kolumnę po każdej stronie i dwie proste kolumny, które wspierają górne półki gzymsu. Pomiędzy kolumnami znajdują się figury z drewna, białe ze złotymi ścianami, przedstawiające *Wiarę, Modlitwę, Cierpliwość i Nadzieję*.

Cztery alegoryczne postacie siedzące na gzymsie: przedstawiają z prawej strony miasto Hirschberg (Jelenią Górę) z koroną muraris, płonącym sercem w dłoni i herbem miasta. Obok po lewej stronie jest Śląsk ze wstęgą książęcą i herbem Śląska, herbem cesarskim obok, trzymającą gałązkę palmową w lewej ręce. Dalej znajdują się dwie postacie z koronami cesarskimi, z których jedna trzyma kolumnę druga znak łaski (tj. partyzanta, którą 22 kwietnia wyznaczono miejsce pod budowę kościoła). Christian Mentzel zlecił wykonanie tego ołtarza stolarzowi Hilscheroowi z Jeleniej Góry, z napisem: *On obdarzył pamiątką swoich cudów, łaskawego i miłosiernego Pana. Pslm. 111, 4.*

Wcześniejszy ołtarz posiadał obraz "OSTATNIA WIECZERZA". Obraz ten z biegiem czasu stał się bardzo ciemny, także został skrytykowany przez znawców sztuki jako dzieło o małej wartości artystycznej. Wielu godnych członków kongregacji tak hojnie przyczyniło się do 150-lecia kościoła, że można było nabyć nowy obraz ołtarzowy autorstwa malarza Mengelberga z Düsseldorfu, przedstawiający modlącego się Chrystusa na Górze Oliwnej. Dzieło to stało się rzeczywiście ozdobą kościoła i ołtarza. Doskonałe organy, wspaniałe pomnik czasów silnej wiary i poświęcenia, zostały zamówione przez kupca i strażnika kościelnego Chrystusa, Christina Mentzela. Mentzel, pan na Łomnicy i Dziwiszowa był nazywany wielkim patronem kościoła z powodu jego wielu dobroczynnych czynów. Organy zbudował latach 1725-29 budowniczy organów Röder z Wrocławia, który był budowniczym organów w kościele Marii Magdaleny we Wrocławiu. Są to jedne z najwspanialszych organów na Śląsku, wraz z ozdobą ołtarza kosztowały 30,000 talarów

Organy mają 4 manualy, 64 głosy, w tym kotły i carillon, 80 przystaneków i 3423 piszczałki. Zajmują całą szerokość kościoła. Po prawej i lewej stronie znajdują się dwa kotły, każdy trzymany przez dwóch aniołów i uderzany przez trzeciego, nad którym unosi się anioł z puzonem. Górny poprzeczka ołtarza jest podtrzymywana przez dwa wspólnie sworznie spoczywające na cokołach i wsparte na dwóch smukłych korynckich kolumnach. Na szczycie pośrodku prospektu znajduje się duże błyszczące słońce ze złotego szkła, a pośrodku niego trójkąt z napisem
str. 18

"Jehowa". Na najwyższych szczytach po obu stronach znajduje się herb cesarza i Śląska. Z okazji jubileuszu organy zostały kompleksowo wyremontowane przez znanego budowniczego organów, pana Schlaga ze Schweidnitz.

Nad chórem organowym, po każdej stronie, z boku znajduje się duży obraz przedstawiający cesarzy w naturalnej wielkości, za panowania których kościół został zbudowany. Po stronie południowej znajduje się stojący Józef I, któremu wręczono petycję, po stronie północnej Karol VI, który zastąpił swojego starszego brata Józefa I w rządzie w 1711 roku i zmarł w 1740 roku. Ramy są bogato złożone. Te dwa obrazy zostały подарowane przez kupca Augustina Böhmera.

Pod chórem po obu stronach ołtarza, wiszą obrazy przedstawiające postacie duchownych. Są to namalowane portrety wszystkich duchownych, którzy sprawowali swój urząd w kościele aż do śmierci. Jest ich 17. Od półtora wieku, łącznie z obecnym duchowieństwem, w kościele służyło 25 duchownych.

Obrazy te pochodzą częściowo od indywidualnych dobroczyńców, częściowo od rodzin, które zjednoczyły się w tym celu. W latach 1816 i 1817 po bokach placu ołtarzowego umieszczono trzy kolejne tablice, z których jedna zawiera nazwiska jeleniogórczan poległych na polu bitwy w walce o wolność, druga nazwiska tych, którzy byli z wiosek kościelnych, a trzecia nazwiska tych, którzy zasłużyli na Krzyż Żelazny z 1 batalionu 11 Śląskiego Pułku Landwehry.

Za ołtarzem schodzi się po kilku stopniach do bardzo przestronnej zakrystii, która ma kilka specjalnych pomieszczeń po bokach, z których ta na południu służy jako rezydencja dla duchowieństwa. Tutaj znajduje się bardzo szczególne i naprawdę doskonałe dzieło sztuki, a mianowicie obraz kupca Chrystusa Mentzela. Został on narysowany piórem przez jego syna i wykonany tak doskonale, że na pierwszy rzut oka można by pomyśleć, że jest to grawerunek. Artysta подарował to dzieło sztuki kościołowi na pamiątkę. Inskrypcja świadczy o wielkiej czci, jaką syn darzył swojego ojca.

Chociaż ściany kościoła mają grubość sześciu łokci wieża znajduje się pośrodku sklepienia, nie chciano, aby była wykonana z kamienia. *Więstr. 19*

za została zbudowany z drewna. Składa się z czterech kopuł, które wznoszą się nad sobą i stają się coraz mniejsze. Jest otoczona czterema małymi wieżami, które wznoszą się nad czterema rogami krzyża. Schody prowadzą do pomieszczeń stropowych na pierwszej kopule. Ta pierwsza kopuła jest oddzielona od drugiej przez dzwonnice.

Kościół posiada trzy dzwony, które zastąpiły trzy dzwony zniszczone przez pożar 16 października 1806 roku. Największy z nich waży 42 centy i, oprócz nazwiska fundatora, nosi nazwiska członków rady kościelnej i żyjących wówczas duchownych. Środkowy dzwon waży 22 centy 91 funtów i nosi następującą inskrypcję:

*Wieczór przed świętym Gallem
Zniszczone dzwony i wieże,
Wkrótce po nim nastąpiły
Wojenne burze nieszczęść.*

Mały waży 11 ct. 93 funty. napisano:

*Ale w najtrudniejszym czasie
Stworzona Boża dobroć i
wierność, harmonia dzwonów
Dla jego honoru na nowo.*

Wszystkie trzy zostały odlane u Wittwe Sieferta przez Joh. Gottfrieda Böhrera z Norymbergi. Koszty odlewu wyniosły 3262 talary 15 sgr. 9 pf. - Kwota ta została podarowana przez wdowę po miejscowym kupcu i starszym Towarzystwa Joh. Cornel. Franz.

W całkowicie otwartej przestrzeni między drugą i trzecią kopułą znajduje się misa Seigera. Przestrzeń między trzecią i czwartą, jako najmniejszą kopułą, jest zamknięta, a nad tą ostatnią kopułą wznosi się gałka (kula) z krzyżem wśród promieni, nad którym wystaje końcówka piorunochronu. Wierny obraz wieży, jak to było przed pożarem, daje kopia kościoła, około 6 stóp wysokości, wykonana z drewna i kolorowa, znajduje się na drugiej emporze, w pobliżu ołtarza.

Obok znajduje się model nowej wieży, o wysokości 3 łokci 16 cali i szerokości 1 łokcia 16 cali, wykonany przez mistrza ciesielskiego Joh. Ch. Scholza Jr. Kościół jest pokryty dachówką. Całość jest pięknym i czcigodnym budynkiem, ozdobą nie tylko miasta, ale całej doliny.

Obok kościoła, od południa, przy ulicy, znajduje się dwupiętrowy budynek, w którym swoje mieszkania mają kantor, organista, dzwonnik i kościelny. Znajduje się tam również przestronna sala, która jest używana do różnych uroczystości, a także do nauczania, oraz biblioteka kościelna, która zawiera rzadkie pisma o Hirschbergu, a także rękopisy. Bibliotekarzem jest duchowny. Przestronny dziedziniec otoczony jest murem i oferuje najprzyjemniejszy widok na okoliczne góry. Zdobí wiele wspaniałych grobowców. Wokół kościoła posadzono lipy. Na zachód od kościoła znajduje się imponujący trzypiętrowy budynek - gimnazjum - w którym mieszczą się mieszkania trzech duchownych (czwarty ma dom w mieście), dyrektora i niektórych nauczycieli szkoły łacińskiej.

III. Duchowieństwo protestanckie, którzy pracowali w tej parafii, są następujące:

1. M. Johann Neunherz, urodzony w Waltersdorf koło Kupferbergu 16 sierpnia 1652 r., był ostatnią osobą ochrzczoneą w Kupferbergu przez ewangelickiego kaznodzieję, który wkrótce potem został stamtąd wydany. Kiedy jego ojciec, tkacz, osiedlił się w Schmiedebergu, przybył do miejscowej szkoły, która w tym czasie była bardzo dobrze zorganizowana, skąd w 1666 r. udał się do szkoły w Lauban. W liście z 7 czerwca 1709 r. chwali miasto Lubań za to, że w 1666 r. przyjęło jego i wszystkich jego krewnych. W 1670 r. udał się do Magdalenengymnasium we Wrocławiu, a w 1673 r. przeniósł się na uniwersytet w Lipsku, gdzie po ukończeniu trzech lat studiów uzyskał tytuł magistra i pozostał tam jeszcze przez dwa lata jako magister legens. Po kazaniu wygłoszonym w Lauban w 1678 r. został mianowany zastępcą Primariususa. Dwa lata później został wezwany do Kieslingswalde jako pastor i wyświęcony w Wittenberdze. Po 15 latach przybył jako pastor do Geibsdorf koło Lauban, gdzie pozostał przez dziesięć lat i odrzucił kilka powołań, aż został wezwany do Schönberg, którego urzędu jednak nie objął, ponieważ w międzyczasie został mianowany diakonem w kościele parafialnym i pierwszym kaznodzieją w kościele Kreuzkirche w Lubaniu. Po 4
str. 21 *Broszura jubileuszowa Hirschberg 1859*

latach, w 1709 r., otrzymał powołanie na pierwszego kaznodzieję w miejscowym kościele Gnadenkirche (Kościele Łaski). Społeczność Lubania zrobiła wszystko, co w jej mocy, aby Bóg obdarzył go szczególnymi darami,

jest pracowitym, wiernym nauczycielem i kaznodzieją. Wyjaśnia to notatka w "Pomniku Dobroci Bożej", gdzie napisano o nim: "*Musiał pracować nad sobą przez długi czas, aż w końcu ustąpił przed postępującą mocą Bożego wezwania i podążył za wezwaniem Boga. Urząd lokalny sprawował przez 28 lat z wielką wiernością i niestrudzoną pracowitością, zgodnie z obietnicą złożoną w liście z 16 sierpnia 1709 r., że nie zaniecha być skruszonym i wdzięcznym Bogu, wiernym i sumiennym w swoim zawodzie, pełnym szacunku dla wysokich władz kraju i miasta, a także dla wszystkich panów proboszczów, życzliwym i pomocnym wobec swoich kolegów w kościele i szkołach, wobec całego miasta i obywateli, a także wobec całej wspólnoty kościelnej. całej społeczności kościelnej serdecznie i szczerze, a wobec wyznawców innych religii cichy, pokorny i cierpliwy.* W dniu 8 września, 15 p. Trin. wygłosił swoje kazanie. Wstęp pochodził z Pieśni nad Pieśniami 8:12: "Moja winnica jest zawsze przede mną". Jego tematem było:

Boże zaopatrzenie dla naszego doczesnego utrzymania. Chwalono go za dużą pracowitość i wytrwałość. Jego ulubionym słowem było to: *Crux Christi gloria nostra (Krzyż Chrystusa jest naszą chwałą.)*

Był płodnym autorem pieśni duchowych, których utwory charakteryzowały się czystym i płynnym językiem. Zostały one opublikowane w następujących zbiorach:

"Evangelische Sabbathsfreude". Zittau 1690, do którego dyrektor muzyczny Schelle dostarczył oprawę muzyczną, zgodnie z którą często śpiewano je w kościołach Lipska. -

"Evangelische Herzermunterung, oder musikalische Texte auf die Sonn- und Festtage" - "Ewangeliczna zachęta serca, czyli teksty muzyczne na niedziele i święta". Lipsk 1701 - "An-dachten über die Sonntagsevangelia". Komponował również pieśni na pogrzeby i wszelkiego rodzaju przypadki, a także zaczął recytować całą historię biblijną w pieśni, nie kończąc jej jednak. Nie mniej niż 80 jego pieśni znalazło się w *Hir-str.* 22

Broszura jubileuszowa Hirschberg 1859

schberg Hymnal z 1741 r., ale najważniejszym z nich jest Breslau Hymnal z 1745 r., wydany przez Burga. Najważniejsze z nich to: Gottlob für alles Kren; und Leiden; Hochgelebt sei unser Gott; Jesu, der Du Deine Lieben; Mein Freund ist mein und ich bin sein; Nun läßt Du mich in Frieden fahren; O hochgelebter Gottes- Geist; Oeffne mir mein's Herzens Thor; Zween Jünger gch'n mit Sehnen.

Jego zięć, M. Georg Weinmann, Prorektor w Hirschbergu, miał zbiór 103 arkuszy swoich kompletnych niemieckich wierszy gotowych do druku w rękopisie, ale nie znalazł wydawcy.

W 1731 r. Neunherz obchodził 50. rocznicę objęcia urzędu, po czym był w stanie wykonywać wszystkie oficjalne obowiązki przez kolejne sześć lat, aż do czterech tygodni przed swoim końcem. Odszedł łagodnie ze starości w 86 roku życia i 56 roku urzędowania. Zdjęcie jego i M. Kahla wraz z cenną ramą zostało podarowane kościołowi i szkole przez biznesmena F. W. Winklera z prawdziwego szacunku i miłości.

2. M. Christian Kahl urodził się w 1677 r. w Holstein koło Lwówka Śląskiego, gdzie jego ojciec był piwowarem. Od dzieciństwa wykazywał wielki instynkt do nauki. W 1686 r. udał się do szkoły w Nieder-Wiesa koło Greiffenbergu (Gryfów Śląski), następnie do słynnego gimnazjum w Zittau, a w 1697 r. na uniwersytet w Lipsku. Po uzyskaniu tytułu magistra habilitował się. W 1700 r. otrzymał dwa powołania w tym samym czasie, jedno do kościoła w Nieder-Wiesa, drugie do Harpersdorf (Twardocice), które przyjął i został wyświęcony w Lipsku. W Harpersdorfie użył swoich mocy ze szczęściem, aby nawrócić niemalą liczbę tamtejszych Schwenkfeldystów i był tak kochany i szanowany przez nich, jak i przez całą kongregację, że odmówił wszelkich nominacji. Kilkakrotnie zwracał też niezapiecztowaną nominację do Hirschbergu. Ale kiedy w 1709 r. odwiedził kilku chorych, w chwili jego wyjazdu został poproszony przez wielu mężczyzn, kobiet i dzieci w Schildauer Gasse, aby został ich pastorem, tak błagalnie i z gorącymi łzami, że po powrocie do domu z jego ust wymknęła się uwaga, że jego serce było tak przejęte, że nie wiedział, co by zrobił, gdyby ponownie otrzymał nominację. Kiedy dowiedziano się o tym w Hirschbergu, natychmiast wysłano do niego delegację, której z wielkim trudem udało

się przekonać go do przyjęcia powołania. Został tutaj archidiakonem i wygłosił swoje inauguracyjne kazanie 19 dnia Trójcy Świętej, oparte na Jerem. 31, 21. 1. Kor. 9, 22. i przedstawił Jezusa w kazaniu, jak stał się różnymi rzeczami dla wszystkich: 1) pocieszycielem dla strapionych, 2) gorliwością dla złośliwych, 3) nauczycielem dla ignorantów; i ślubował,

aby pocieszać, karać i nauczać na swoim urzędzie zgodnie z przykładem Jezusa. W 1738 r. został wybrany i potwierdzony jako prymas, ale w 1743 r. został mianowany przez króla Fryderyka II inspektorem okręgów Hirschberg i Löwenberg. W 1750 r. przeżył swój jubileusz na urzędzie, podczas którego mógł jedynie wypowiedzieć błogosławieństwo słabym głosem. Zmarł łagodnie w 1752 r., 26 kwietnia, w wieku 76 lat.

3. M. Johann Christoph Mosemann, urodzony w Liegnitz w 1672 roku, gdzie jego ojciec był bednarzem Po pięciu latach uczęszczania do szkoły w rodzinnym mieście, rodzice wysłali go do gimnazjum Marii Magdaleny we Wrocławiu, w 1693 r. wstąpił na Uniwersytet w Wittenberdze i pozostał tam do 1696 r., uzyskując tytuł magistra. Po kilku latach pracy jako guwerner, w 1703 roku został młodszym kaznodzieją w Harpersdorf (Twardocice), a po sześciu latach, w 1709 roku, trzecim kaznodzieją w Hirschberg. W swoim kazaniu, które wygłosił 8 września (15. p. Tr.) po południu, wyszedł od słów: 1. Sam. 3, 6: "Oto jestem, wezwałeś mnie" i Iz. 62, 6: "O Jeruzalem itd.". - Jego tekstem był Ezech. 3, 17 - 19: "Syn człowieczy itd.". Jego tematem było: Ewangeliczni kaznodzieje jako wyznaczeni strażnicy dusz. Podjął wysiłek zbierania opłat szkolnych dla biednych uczniów od życzliwych dobroczyńców i położył podwaliny pod bibliotekę kościelną. Zmarł w 1730 r., w 58. roku życia i 27. roku urzędowania, po udarze mózgu, który sprawił, że przez pewien czas nie był w stanie wykonywać swoich obowiązków.

4. M. Johann Christoph Müller, urodzony w 1675 r. w Lubaniu gdzie jego ojciec był stolarzem. Uczęszczał do szkoły Pracował w swoim rodzinnym mieście do 1696 r., kiedy to udał się na Uniwersytet w Lipsku, gdzie uzyskał tytuł magistra. Po kilku latach pracy jako nauczyciel w domach szlacheckich, w 1705 r. został mianowany pastorem w

Holzkirch (Kościelnik), a w 1709 r. czwartym kaznodzieją w Hirschbergu. Przybył do Hirschbergu 30 sierpnia 1709 r., został przyjęty 31 sierpnia, a 1 września - 14 Trójcy Świętej - wygłosił kazanie inauguracyjne na temat Iz 52, 7, "Jak piękne są z gór" - jego temat brzmiał: "Dobra nowina z ust protestanckich kaznodziejów do zboru w Hirschbergu". Po wiernej i sprawiedliwej służbie zmarł w 1726 r., 26 stycznia, w 51. roku życia i 21. roku urzędowania. Spośród czterech pierwszych duchownych kościoła Gnadenkirche w Hirschbergu był tym, który przybył tu jako pierwszy, ale też jako pierwszy zmarł.

5. M. Gottlob Adolph, urodzony w 1685 r. 3. miejsce. w Niederwiesa koło Greiffenbergu, gdzie jego ojciec był kaznodzieją. Po otrzymaniu pierwszych lekcji od ojca uczęszczał do gimnazjum w Zittau, a w 16. roku życia studiował na uniwersytecie w Lipsku, gdzie uzyskał tytuł magistra. W 1713 r. został powołany do Hirschbergu jako collaborator scholae (współpracownik szkoły). W 1720 r. został kaznodzieją w Groß-Hennersdorf koło Zittau, a w 1726 r. diakonem w Hirschbergu. Ku niezadowoleniu kongregacji został odwołany przez Boga w czasie niepogody. W dniu 1 sierpnia 1745 r., w siódmą niedzielę po Trójcy Świętej, gdy miał rozpocząć popołudniowe kazanie, został porażony piorunem i upadł na ambonę. W biografii Bernharda Fried. v. Schweinichen napisano o tym wydarzeniu: *"1 sierpnia Bóg sprawił, że zobaczyłem i doświadczyłem wielkiego nieszczęścia. W miejscowym kościele na początku kazania uderzył piorun, zabijając duchownego na ambonie i uszkadzając różne osoby. Ale, chwała Bogu, nie doszło do pożaru. Wszyscy ludzie wybiegli z kościoła i przy tej okazji jeszcze więcej osób zostało uszkodzonych. Ale wierny Bóg ochronił mnie i moich dwóch braci, tak że wróciliśmy do domu szczęśliwi i zdrowi do naszych rodziców. „*

Adolph zmarł w 60. roku życia i 25. roku służby. Został pochowany w pobliżu wejścia do zakrystii, a na jego kamieniu pogrzebowym widnieje następująca inskrypcja:

Ktokolwiek to czyta, niech zwróci na to uwagę! Pobożny kaznodzieja pochwycony przez Boga na

ambonie spoczywa w tym miejscu zgodnie ze swoim ciałem. Takim jest czcigodny i wielce szanowany dżentelmen, pan M. Gottl. Adolph, najbardziej zasłużony Arch. Diakon. tutaj, który zmarł swoim bardzo godnym rodzicom, T. p. H. Christ. Adolph, diakon w Nieder-Wiesa, i T. p. Frau Rosinen z domu Brücknern, urodził się szczęśliwie w 1685 roku, 3 października, odrodzony przez chrzest święty, był dobrze pouczony w tej szkole, następnie awansował do gimnazjum w Zittau, a następnie uczęszczał na uniwersytet w Lipsku. W 1720 r. został powołany na pastora w Groß-Henersdorf w Saksonii, a w 1726 r. na kaznodzieję w tym mieście. W 1714 r. ożenił się z Anną Marią z domu Schwentner, z którą miał 9 dzieci i 6 wnuków. Mąż Boży, wyposażony w doskonałe dary umysłu, urzędu i łaski, nauczyciel, który kierował swoją posługą i dawał wspaniały przykład swojemu zborowi. W obecności tegoż, l. Sierpień 1745 r. kiedy Dom. 7. p. Trin. został odwołany ze służby Pańskiej przez promień pogody na ambonie pod wejściem do kazania nieszpornego po południu $\frac{3}{4}$ godziny 2 i został zabrany do wiecznej chwały w wieku 59 lat, 9 miesięcy i 1 dnia.

Hirschberg!

Nie zapominaj o swoim nauczycielu i jego słowie.

Patrz na jego koniec i podążaj za odległą wiarą.

Był doskonałym poetą, a kilka z jego najpoważniejszych pieśni zachowało się w śpiewniku Hirschberga, który jest tak bogaty w piękne pieśni,

z. Np. N. 550: Stwórz swoje szczęście.

N. 536: Moje serce pamięta twoją skruchę.

6. M. Jeremias Ketzler, urodził się w 1701 r. w Hirschbergu, gdzie jego ojciec był starszym towarzyszem kupieckiego. Po ukończeniu miejscowej szkoły uczęszczał do gimnazjum elżbietańskiego we Wrocławiu, a w 1722 r. na Uniwersytet w Wittenberdze, gdzie uzyskał tytuł magistra. W Lipsku habilitował się, aby uzyskać tytuł doktora. Podczas podróży do Hamburga zapoznał się z różnymi znanymi uczonymi i powrócił do rodzinnego miasta w 1725 roku. W 1726 r. został mianowany diakonem i prowadził wykłady na uniwersytecie w Lipsku.

Swoje inauguracyjne kazanie wygłosił w 3. dzień Zielonych Świąt. Był
str. 26

bardzo pilnym pracownikiem w winnicy Pańskiej, ale w kwiecie wieku został dotknięty śmiertelną chorobą i zmarł w 1745 r. w 43. roku życia i 19. roku urzędowania. Napisał hymn znaleziony w śpiewniku Hirschberga pod hymnami wieczornymi nr 1155: "Herr, Quell aller Güter, Frommer Menschenhüter, Aller Lichter Licht", którego ostatni werset brzmi następująco:

Czy mam oddać ci swoje życie?

Odtwórz dzisiaj; - zrób to, jak chcesz. Ach! w ranach Jezusa chodzi się przez wszystkie godziny Błogosławiony od świata. Jesteś mój, a ja jestem twój;

Nie mogę więc zginąć nawet w śmierci.

7. M. Joh. Gottfr. Neunherz, urodzony w 1706 r. 25 listopada w Lubaniu, syn starszego Neunherza. Dzięki nauce ojca i miejscowych nauczycieli oraz własnej pracowitości doszedł tak daleko, że w 1724 r. mógł przenieść się na uniwersytet we Frankfurcie nad Odrą, gdzie szczególnie studiował język hebrajski. Z Frankfurtu udał się do Lipska, gdzie po uzyskaniu tytułu magistra habilitował się. W 1730 r., 23 maja, został mianowany diakonem w Hirschbergu i szybko zdobył miłość zboru i kolegów. Jego motto brzmiało: "*Moją chwałą jest poznać Jezusa*". Udowodnił to nauczaniem i życiem, ale zmarł już 13 lipca 1737 r., podczas przygotowań do kolejnego napomnienia pokutnego, w 31 roku życia.

8. M. Ferdinand Weissig, urodzony w 1696 r. w Hirschbergu, jego ojciec był piwowarem. Uczęszczał do liceum w Lubaniu do 1710 r., kiedy to uczęszczał do nowo założonej szkoły kościelnej. W 1713 r. udał się na Uniwersytet w Wittenberdze, gdzie uzyskał tytuł magistra. Po powrocie przez pewien czas był guwernerem, a w 1727 r. został kaznodzieją w Reichenau na Górnych Łużycach. W 1737 r. został powołany na diakona do Hirschbergu, gdzie w 1738 r. wygłosił kazanie. W 1752 r. został prymasem i proboszczem w okręgu Hirschberg i Löwenberg. Zmarł w 1764 roku.

9. M. Gottlob Kahl, urodzony w 1713 r. w Hirschbergu, jego ojciec był inspektorem i pastorem. Po odbyciu nauki w miejscowej szkole wstąpił w 1730 r. na uniwersytet w Lipsku, gdzie został magistrem, a

także członkiem Kolegium Kaznodziejskiego i *Collegii philobiblici*, napisał *Schediasma de aetate sacerdotibus apud Ebraeos et Christianos necessaria*. W 1735 r. odwiedził kilka uniwersytetów, takich jak Halle, Wittenberga, Jena, a następnie wrócił do domu. W tym samym roku został mianowany kaznodzieją w Taubenheim na Górnych Łużycach, a w 1738 r. otrzymał nominację do Hirschbergu. Od 1749 r. był asystentem swojego ojca w Jenie, a jako archidiakon został przydzielony do ingresu Weissiga jako adiunkt, którego zastąpił na stanowisku w 1763 roku. Posiadał dużą wiedzę teologiczną i filozoficzną, był szczególnie silny w języku hebrajskim i był uważany za człowieka o ogromnej elokwencji z ambony. Swój jubileusz obchodził jeszcze w 1786 r., kiedy to, podobnie jak jego ojciec, był już tak słaby, że mógł jedynie wyowiadać błogosławieństwa przed ołtarzem. Zmarł wkrótce potem, 27 maja w 73. lata życia.

10. M. Benjamin Weinmann urodził się 20 lipca 1722

r. w Hirschbergu. Był synem miejscowego prorektora Weinmanna i wnukiem seniora Neunherza. Po ukończeniu wszystkich klas w miejscowej szkole, w 1741 r. - w wieku 19 lat - wstąpił na Uniwersytet w Lipsku, gdzie uzyskał tytuł magistra.

W Wielkanoc 1744 r. powrócił do domu i żył w ciszy przez półtora roku, aż do 1745 r., kiedy to na jednogłośnie prośbę zboru został powołany na najniższego kaznodzieję i w 1787 r. został pastorem primarius. Był bardzo popularnym kaznodzieją. Jego śmierć nastąpiła w 1795 r. 1 stycznia.

11. Paul Heinrich Burchardi, urodzony w 1714 r. 23 sierpnia w Königshain koło Görlitz, gdzie jego ojciec, Joh. Heinr. Burchardi, był kaznodzieją. Po tym, jak był wiernie nauczany przez prywatnych nauczycieli w domu ojca, a także w zamku von Schachmanna, przybył do gimnazjum w Görlitz w 1728 roku, a w 1733 roku, po śmierci ojca, udał się na uniwersytet w Lipsku. Po pracy jako nauczyciel w różnych domach został kaznodzieją w Kunzendorf i Kahlen Berge (Proszów pod górą Urwistą). Podczas swojego pobytu tam odrzucił kilka powołań, aż w 1752 r. zdecydował się przyjąć wybór na najniższego diakona w miejscowym kościele. Z powodu choroby, która go dotknęła, mógł ob-

str. 28

Broszura jubileuszowa Hirschberg 1859

jąc swój urząd dopiero 21 stycznia 1753 r., w 3.niedzielę p. Epifanii. Był popularny jako sumienny odwiedzający chorych i zmarł w 1777 roku.

12. M. Karl Wilhelm Weissig, ur. w 1731 r. w Reichenau niedaleko Zittau, był synem inspektora i pastora Weisziga. Po kilku latach uczenia do lokalnej szkoły, ojciec wysłał go do kwitnącego wówczas gimnazjum w Görlitz pod kierunkiem słynnego rektora Baumeistera. W 1750 r. udał się na Uniwersytet w Lipsku, a w 1751 r. na Uniwersytet w Halle, gdzie w 1753 r. uzyskał tytuł magistra. W 1758 r. został powołany do Kammerswaldau (Komarna) jako kaznodzieja, a w 1764 r. został wybrany na niższego diakona miejscowego kościoła. W piątą niedzielę p. Trin. 1765 r. 7 lipca, został uroczyście diakonem.

Magister Kahl, który go znał, mówił przy tej okazji o ciężkich obowiązkach kaznodziei, a tym samym o strachu, który się pojawia. W swoim inauguracyjnym kazaniu rozważał "beztroskie serce beztroskiego kaznodziei". Zmarł jako drugi diakon w 1783 roku.

13. Friedrich Benjamin Schwarz, ur. 13 lutego 1731 r. w Sorau na Dolnych Łużycach, gdzie jego ojciec był rektorem. W latach 1749-1751 studiował na uniwersytecie w Halle, następnie został prywatnym nauczycielem w Hirschbergu, w 1758 r. został rektorem miejscowej szkoły, w 1760 r. kaznodzieją w Reibnitz (Rybnicy), a w 1777 r. diakonem w Hirschbergu. W 1783 r. udał się do Arnsdorf (Miłków) jako kaznodzieja i był pierwszym duchownym, który przeniósł się z miejscowego kościoła do innego. Swoją jubileusz obchodził w Arnsdorf w 1819 r. i zmarł tam w 1816 r. w wieku 86 lat. Jego rozległa wiedza, którą umiał popularyzować, jego pogoda ducha i ciągła aktywność zjednały mu szacunek wszystkich, którzy go znali.

14. M. et Dr. th. Joh. Gotthard Augustin Letsch, geb. 1745 w Rochlitz (Młynsk) koło Goldbergu, gdzie jego ojciec był kaznodzieją. Po ukończeniu miejscowej szkoły i gimnazjum Marii Magdaleny we Wrocławiu, udał się na Uniwersytet w Halle, gdzie został magistrem sztuk pięknych. 1769 r.

3 grudnia został kaznodzieją w Lähn, a w 1783 r. drugim diakonem w Hirschbergu. W 1795 r. został prymasem, a w 1804 r. inspektorem lokalnego okręgu, od 1806 r. z tytułem superintendenta.

W 1819 r., 3 grudnia, obchodził pięćdziesiątą rocznicę objęcia urzędu z nadzwyczajną frekwencją, ponieważ był bardzo popularnym kaznodzieją, zmarł w 1823 roku.

15. Johann Friedr. Glaubitz, urodzony w 1743 r. w Mühlseifen, gdzie jego ojciec był ogrodnikiem. Po ukończeniu miejscowej szkoły studiował w Halle. Po studiach został guwernerem w Hirschbergu, skąd w 1776 r. został mianowany kaznodzieją w Ottendorf koło Bunzlau. W 1783 r. został powołany do Hirschbergu jako trzeci diakon, gdzie zmarł jako archidiakon w 1810 r. po 27 latach urzędowania w wieku 68 lat.

16. Georg Gottlob Friede, urodził się 23 kwietnia 1752 r. w Rohrlach, gdzie jego ojciec był nauczycielem. Studiował we Wrocławiu i Halle, został guwernerem w domu Thomana w Hirschbergu, w 1784 r. kaznodzieją polowym w drakońskim regimencie Bossego, a w 1786 r. diakonem w Hirschbergu. Stał się bardzo popularny dzięki swojej uprzejmości i sumiennemu odwiedzaniu chorych. Posiadał rozległą wiedzę na różne tematy, a także talent poetycki. Po tym, jak został archidiakonem w 1811 roku, zmarł w 1819 roku.

17. Ernst Gottlob Meissner, urodzony w 1752 r. 9 sierpnia w Krommenau (Kromnowie), gdzie jego ojciec był kaznodzieją. Po uczęszczaniu do miejscowej szkoły, studiował w Halle, został kaznodzieją w Spiller w 1776 roku i ostatnim diakonem w Hirschberg w 1795 roku. Jego pełen miłości charakter i kaznodziejstwo zjednały mu oddanie kongregacji. Zmarł w 1814 roku.

18. Friedrich Andreas Nagel urodził się w 1780 roku w Halle, gdzie jego ojciec był kupcem. Przygotowany w szkole łacińskiej znanego na całym świecie sierocińca w Halle, wstąpił na uniwersytet w mieście swojego ojca w 1795 roku. W 1801 r. udał się do Gottesbergu (Boguszów- Gorce) jako nauczyciel, a w 1806 r. został powołany do Jawora do kościoła Friedenskirche (Pokoju).

W 1811 r. otrzymał nominację na ostatniego diakona w Hirschbergu. W 1815 r. został drugim diakonem, w 1820 r. archidiakonem, a w 1823 r.

pastorem i superintendentem. Przez kilka lat prowadził szkołę dla córek wykształconych rodziców, a od 1827 r. uczył chrześcijaństwa i języka hebrajskiego w pierwszej klasie gimnazjum. W 1844 r. zrezygnował ze stanowiska superintendenta, a w 1845 r. kaznodziei i opuścił Hirschberg.

19. Karl Gottlob Jäkel, urodzony w 1782 r. w Striegau. Uczęszczał do szkoły w Schweidnitz (Swidnica) i studiował w Königberg (Królewcu), gdzie został starszym nauczycielem i miał zostać kaznodzieją. W 1806 r., wybuchła wojna, która zdecydowała o jego powrocie na Śląsk. W 1813 r. został kaznodzieją w Kupferbergu (Miedzianka), a w 1820 r. diakonem w Hirschbergu. Od 1834 r. powierzono mu opiekę duszpasterską nad miejscową parafią. W 1844 r. został superintendentem, a 27 czerwca 1845 r. zmarł niespodziewanie był powszechnie opłakiwany.

20. Wilhelm Heinrich Havenstein urodził się 4 września 1791 r. w Züllichau, gdzie jego ojciec był głównym poborcą podatkowym. Cudowna moc Boża została mu objawiona we wczesnym dzieciństwie w doskonały sposób, kiedy się urodził. Po tym, jak uczęszczał do szkoły w swoim rodzinnym mieście i szczęśliwie przeżył niebezpieczną chorobę, udał się na uniwersytet w Lipsku w 1809 r. i na uniwersytet w Berlinie w 1811 r., aby studiować teologię. W 1812 r., po krótkim pobycie w Liegnitz, został pierwszym królewskim księdzem.

Został dyrektorem miejscowego gimnazjum i objął stanowisko nauczyciela w styczniu 1813 roku. W 1815 r. został mianowany diakonem w protestanckim kościele Gnadenkirche w Hirschbergu, nadal uczył religii w pierwszej klasie gimnazjum. W 1827 r. został powołany do rządu w Liegnitz jako radca i jednocześnie pastor w Koischwitz, a w 1838 r. został przeniesiony do Frankfurtu nad Odrą na to samo stanowisko.

21. Carl Rudolph Samuel Peiper urodził się w 1798 roku 20 stycznia. Uczył go ojciec, Samuel Peiper, rektor protestanckiej szkoły miejskiej w Strzegomiu. Uczęszczał do gimnazjum w Schweidnitz (Świdnica) od 1812 do 1815 r. Na Uniwersytecie Wrocławskim studiował teologię i orientalistykę, rekomendowany przez czcigodny wydział teologiczny w Breslau (Wrocław). Przez dwa lata, tj. do 1821 r., uczęszczał do seminarium kaznodziejskiego w Wittenbergu. Po zdaniu egzaminu

na doktora filozofii, w latach 1822-1823 był wychowawcą w Jordansmühle koło Nimptsch, gdzie napisał rozprawę na temat poety Lebida. Powołany do Hirschbergu w 1824 r. jako subdiakon, w 1827 r. został diakonem, w 1839 r. uzyskał doktorat z filozofii w Berlinie, a w 1846 r. został mianowany starszym i archidiakonem w kościele Gnadenkirche.

22. Carl Ernst Julius Henckel, urodzony we Frankfurcie w 1793 r. Studiował we Wrocławiu, w 1813 r. zamienił pióro na miecz, podążając za wezwaniem króla, i pomaszerował jako żołnierz-ochotnik ze zwycięskimi armiami do stolicy wroga. Po zawarciu pokoju ukończył studia we Wrocławiu i został nauczycielem w instytucjach w Liegnitz (Legnica) i Landeshut (Kamienna Góra).

W 1824 r. został mianowany kaznodzieją w Leutmannsdorf (Lutomia) koło Schweidnitz, a w 1828 r. subdiakonem w Hirschbergu, gdzie uczył także religii w drugiej i trzeciej klasie gimnazjum, aż w 1846 r. został wybrany i zatwierdzony na pastora.

23. Ernst Bernhard Hesse, urodzony w 1818 r. w Reimswalde koło Sorau, uczęszczał do gimnazjum i studiował w Halle i Wrocławiu. W 1846 r. został mianowany diakonem w Hirschbergu, gdzie uczył również religii w pierwszej i drugiej klasie gimnazjum. W 1857 r. zamienił urząd lokalny na diecezjalny w kościele St. Bernhardin we Wrocławiu i 18 lipca 1858 r. wygłosił swoje pożegnalne kazanie na temat *Dziejów Apostolskich* 21. V. 14.

24. Wilhelm Trepte, urodzony w 1810 r. w Drebkau koło Kalau na Dolnych Łużycach, uczęszczał do gimnazjum w Sorau oraz na uniwersytety w Halle i Berlinie. W 1846 r. został powołany do Hirschbergu jako subdiakon i jednocześnie powierzono mu nauczanie religii w 3 klasie gimnazjum. W 1855 r. został przeniesiony do parafii Groß-Gräfendorf w okręgu administracyjnym Merseburg.

25. Carl Johann Hermann Werkenthin, urodził się 29 sierpnia 1817 r. w Sandau nad Łabą. Po stracie ojca, który był kupcem, a także matki, Hesjki z urodzenia, w młodym wieku i otrzymaniu pierwszych lekcji w Puttlitz w Priegnitz, przybył do gimnazjum w Stendal w Altmark w 1826 roku, w 1827 roku został uczniem *Frankesche Stiftungen* w Hallische Waisenhaus. Uczęszczał do szkoły niemieckiej do Wielkanocy

1830 roku, a do szkoły łacińskiej od tego czasu do Wielkanocy 1837 roku.

W latach 1837-40 studiował w Halle. Jednocześnie w latach 1838-40 uczył religii w tamtejszej szkole miejskiej. W 1840 r. udał się do Königshain koło Görlitz jako nauczyciel. W 1844 r. został mianowany przez Jego Wysokość Króla Fryderyka Wilhelma IV pierwszym pastorem w norweskim kościele Wang w Karpaczu, a w 1855 r. czwartym kaznodzieją w kościele Gnadenkirche w Hirschbergu na miejsce subdiakona Trepte, który opuścił Hirschberg krótko przedtem, i od tego czasu był rewizorem szkoły miejskiej - a także uczył religii w gimnazjum w pierwszych trzech klasach. Swoje kazanie inauguracyjne wygłosił na temat 1 Kor. 4, 1-5 w dniu 14 stycznia 1855 r. W 1858 r. przeniósł się na trzecie stanowisko kaznodziei, które zwolniło się z powodu wyjazdu pastora Hessego do Wrocławia.

W dniu 26 kwietnia 1859 r. rektor Finster we Freistadt został wybrany na zwolnione w ten sposób czwarte stanowisko kaznodziei.

Protestancy kantorzy.

1. Tobiasz Volkmar, urodził się w 1678 roku w Reichenstein, gdzie jego ojciec był najstarszym w cechu krawców. Udał się do Zittau, gdzie uczył go dyrektor muzyczny Krieger. Po tym, jak położył tam dobre fundamenty w muzyce i nauce, kontynuował studia w Królewcu. Został mianowany organistą w swoim rodzinnym mieście, ale po trzech latach został stamtąd wydalony i został kantorem w Geibsdorf koło Lubaniu, aż w 1709 roku został wybrany kantorem, organistą i nauczycielem w Hirschbergu. Od 1724 r. pozostał jedyny kantor i dyrektor muzyki chóralnej. Wiernie sprawował swój urząd przez 47 lat, aż do śmierci w 1756 roku w wieku 79 lat.

2. Ernst Heinrich Hentschel urodził się w 1714 roku w Steinau nad Odrą, gdzie jego ojciec był sukiennikiem. Po ukończeniu szkoły w mieście ojca, uczęszczał do gimnazjum w Stargardzie na Pomorzu, a w 1741 r. wstąpił na Uniwersytet w Królewcu. Po rocznym pobycie został mianowany kantorem w dużym kościele szpitalnym. W 1743 r. został

powołany do miasta swojego ojca Steinau jako kantor i nauczyciel szkolny, gdzie pozostał do 1756 r., kiedy to został mianowany kantorem i nauczycielem szkolnym w Hirschbergu. Zmarł w 1770 roku.

3. Johann Christian Teucher urodził się w 1748 r. w Groß-Dittmannsdorf koło Drezna, gdzie jego ojciec był nauczycielem i organistą. Uczęszczał do Kreuzschule w Dreźnie, gdzie był nauczany nie tylko nauk ścisłych, ale także muzyki przez doskonałych nauczycieli, został prefektem chóru. Po pewnym czasie spędzonym na Uniwersytecie w Halle, został kantorem w Hirschbergu w 1771 roku. Zmarł w 1803 r. w 55. roku życia.

4. Johann Gottfried Sämig, wcześniej kantor w Niederwiesa koło Greiffenberg, został mianowany kantorem tutaj, ale opuścił to stanowisko w 1816 roku i udał się do Lichtenwalde koło Bunzlau jako pastor, gdzie zmarł w 1846 roku.

5. Johann Gottlieb Hoppe urodził się w 1774 roku w Langhel-Wigsdorf koło Bolkenhain, gdzie jego ojciec posiadał gospodarstwo rolne. W miejscu urodzenia jego pierwszymi nauczycielami byli pastor i organista. W latach 1787-1792 uczęszczał do szkoły w Hirschbergu i wybrał nauczanie.

Po egzaminie we Wrocławiu, w 1793 r. został asystentem nauczyciela w Lahn. Po dwóch latach został przeniesiony do Grünberg jako prefekt chóru, a w 1796 r. został tam mianowany organistą i nauczycielem szkolnym. W 1808 r. powrócił do Lähn jako organista i nauczyciel szkolny, gdzie szczęśliwie przeżył smutny dla tego miasta rok 1813. W 1816 r. został mianowany kantorem w Hirschbergu, gdzie w 1843 r. obchodził swoje pięćdziesięciolecie i został odznaczony przez Jego Królewską Mość generalską odznaką honorową. Zmarł w dniu 14 lipca 1856 r.

6. Carl Rudolph Leberecht Eduard Thoma, urodzony 22 lutego 1829 roku w Lehselwitz koło Steinau nad Odrą, gdzie jego ojciec był nauczycielem. Kiedy miał 4 lata, jego ojciec zmarł, a on sam został wykształcony i bierzmowany w Królewskim Sierocińcu w Bunzlau. Następnie przygotowywał się do zawodu nauczyciela i uczęszczał do seminarium w Bunzlau w latach 1847-49. Po opuszczeniu seminarium

spędził 3 lata w szkole w Sagan. Choć już w wieku 14 lat zajmował się muzyką i uczynił z niej swoją ulubioną rozrywkę, dopiero teraz, dzięki wsparciu rządu królewskiego w Liegnitz, mógł zrealizować swoje od dawna upragnione pragnienie poświęcenia się głębszemu studiowaniu muzyki. Na Wielkanoc 1852 roku wstąpił do Królewskiego Instytutu Muzyki Kościelnej w Berlinie, gdzie ukończył roczny kurs w 1853 roku. Tutaj początkowo uczył się gry na organach i fortepianie oraz zapoznał się z surowszym nauczycielem. W 1853 – 54 roku słuchał wykładów profesora Marksa.

Na uniwersytecie był głównie zaangażowany w studia teologiczne. W 1854 roku został uczniem Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych i kontynuował rozpoczęte wcześniej studia w Instytucie Muzyki Kościelnej pod kierunkiem profesorów Bacha i Grella; otrzymywał również specjalne lekcje od profesora Grella.

Pobierał lekcje gry na fortepianie u dr A. Kullaka, którego metodyka niezwykle mu odpowiadała. W 1857 r. ukończył trzyletni kurs w Akademii i otrzymał od niej kilka nagród za prace konkursowe, a także duży srebrny medal w czerwcu 1857 r., z okazji którego powstały utwory: "Chór duchowy" (Es ist nur Gott, der allmächtig ist) i Symfonia C-dur zostały wykonane przez członków Singakademie i kaplicy królewskiej. W sierpniu tego samego roku otrzymał nominację na stanowisko kantora i dyrektora chóru w kościele Gnadenkirche w Hirschbergu, które objął tego samego dnia. W Berlinie i Wrocławiu opublikowano 11 jego utworów fortepianowych. Oby jego wysiłki na rzecz podniesienia i uszlachetnienia śpiewu kościelnego były wspierane ze wszystkich stron i miały trwały korzystny wpływ na Kościół.

Ewangeliccy organiści.

1. Tobias Volkmar został mianowany organistą, kantorem i nauczycielem szkolnym w Hirschbergu w 1709 roku. Pełnił tę potrójną funkcję do 1724 roku, kiedy to został organistą.

2. Johann Balthasar Reimann urodził się w 1702 r. we Wrocławiu, gdzie jego ojciec był garncarzem. Po uczęszczaniu do Szkoły Nowo-

miejskiej i Gimnazjum Elżbietańskiego został podorganistą w kościele Marii Magdaleny w Breslau. W 1729 roku zlecono mu zbadanie dużych organów w naszym kościele, które zostały nowo zbudowane przez Johanna Rödera z Breslau. Wkrótce został mianowany organistą, który to urząd sprawował z dużym uznaniem aż do śmierci w 1749 roku.

3. Gottlob Kuhn urodził się w 1729 r. w Hermsdorf koło Schmiedeburgu, gdzie jego ojciec był sędzią. W 1742 r. przybył do Hirschbergu, aby uczęszczać do szkoły, w której był nauczany muzyki teoretycznej i praktycznej przez organistę Reimanna. Tutaj doszedł tak daleko, że od 1745 r. był w stanie zarządzać urzędem nauczyciela, dlatego też bez wahania został wybrany na jego stanowisko po śmierci tego ostatniego w 1750 roku. Miał reputację jednego z najlepszych organistów na Śląsku i zmarł w 1800 r., po tym jak kilka miesięcy wcześniej obchodził pięćdziesiątą rocznicę urodzin.

4. Wilhelm Gotthard Kahl urodził się w 1768 r. w Conradswaldau koło Schmiedeburgu, gdzie jego ojciec był organistą i nauczycielem szkolnym. W wieku 17 lat przybył do liceum w Hirschbergu i z pomocą organisty Kuhna położył podwaliny pod swoją edukację muzyczną. W 1794 r. udał się do Halle, aby doskonalić się jeszcze bardziej u słynnego muzyka Türka i powrócił w 1797 roku. W Hirschbergu udzielał lekcji muzyki i pilnie pomagał organiście Kuhnowi w grze na organach. Dzięki doskonałej grze na organach i pięknej muzyce, którą skomponował i wykonał na pięćdziesiątą rocznicę Kuhna, zarekomendował się tak wysoko radzie kościelnej, że jednogłośnie wybrali go na następcę Kuhna. Swoją funkcję objął 4 stycznia 1801 roku i sprawował go z powszechnym uznaniem aż do śmierci 13 grudnia 1824 roku.

5. Gottlieb Franz Schneider, urodził się w 1797 roku w Altgersdorf koło Löbau. Pierwsze lekcje pobierał od ojca, nauczyciela i organisty. W 1809 r. przeniósł się do gimnazjum w Zittau i tam kontynuował studia muzyczne. Aby kontynuować edukację muzyczną, w 1814 r. udał się do Lipska, który opuścił w 1815 r., aby pracować jako nauczyciel muzyki w Bautzen. W 1817 roku został mianowany organistą w kościele parafialnym w Sorau na Dolnych Łużycach. Po prawie ośmioletnim pobycie tam, w 1825 roku został mianowany organistą w miejscowym

protestanckim kościele Gnadenkirche. Był uważany za zdolnego organistę i wyróżniał się na różnych śląskich festiwalach muzycznych. Nie tylko z nazwiska, ale także z wykonania, należy do koniczyny braci Schneiderów (w Dessau i Dreźnie), którzy są dobrze znani w świecie muzycznym. Zmarł po krótkiej chorobie w dniu 4 sierpnia 1856 r. - opłakiwany przez wszystkich, którzy go znali a jednocześnie umiał docenić wartość tego skromnego człowieka.

6. Heinrich Julius Tschirch, urodzony 3 lipca 1820 r. w Lichtenau koło Lauban. Od 1 października 1857 roku organista w tutejszym kościele Gnadenkirche, wcześniej, od 1845 roku organista w kościele w Lubaniu.

Jest piątym z siedmiu braci Tschirch, z których pięciu poświęciło się wyłącznie muzyce i od kilku lat zdobywa zaszczytne imię w świecie muzycznym dzięki swoim kompozycjom. Pierwszą, surową, ale pod każdym względem gruntowną edukację muzyczną otrzymali od swojego ojca, kantora Tschircha w Lichtenau (pochodzącego z Czech), a późniejszą edukację muzyczną, po tym jak bracia uczęszczali również do gimnazjum w Lauban, we Wrocławiu i Berlinie.

Notatki indywidualne - dotyczące historii kościoła.

Kiedy Fryderyk II objął w posiadanie Śląsk, do miejscowego kościoła należały 3 miasta i około 80 wsi. Były one obsługiwane przez 5 duchownych od 1726 roku. Jednak po tym, jak Fryderyk II zezwolił śląskim gminom na budowę kościołów w 1741 r., miasta Schmiedeberg i Kupferberg wraz z ponad 60 wioskami opuściły gminę Hirschberg. Kilka lat później Boberstein połączył się z Fischbach. (Stonsdorf pozostał do 1844 r., kiedy to otrzymał własny kościół katolicki i własnego duchownego).

Od 1745 roku było tylko 4 duchownych. W 1855 r. Konsystorz Królewski mianował wikariusza dla wiejskich parafii naszego kościoła - rezydującego w Grunau.

Początkowo święto kościelne obchodzono 22 kwietnia, ale od 1712 do 1772 roku obchodzono je zawsze w poniedziałek po Jubilacie.

Jednakże, ponieważ ogólny dzień pokuty i modlitwy został wyznaczony na środę po Jubileacie w wyżej wymienionym roku, święto kościelne zostało przeniesione i od tego czasu obchodzone jest w poniedziałek po *Misericordias Domini*.

Do 1803 r. poranne nabożeństwa odbywały się codziennie, z wyjątkiem niedzielnych wieczorów. Od tego roku wczesne nabożeństwa odbywały się w poniedziałki, środy i piątki. Później środowe nabożeństwo zostało odwołane.

Od 21 czerwca 1727 r. nabożeństwa pokutne odbywały się w każdą sobotę w południe.

Pierwszym inspektorem dla okręgów Hirschberg i Löwenberg był miejscowy past. prim. M. Christ. Kahl, który oprócz lokalnego kościoła miał pod swoim nadzorem 35 parafii.

W 1745 r. 1 sierpnia piorun uderzył w kościół i zabił Magistra Adolpha na ambonie. (Zobacz powyżej jego życie).

W dniu 7 maja 1759 r., pierwsza pięćdziesiąta rocznica położenia kamienia węgielnego była obchodzona bez zakłóceń, chociaż w środku wojny siedmioletniej. Tekstami kazań były: Luc. 19, 1-10; Pslm. 27, 4. Pslm. 68, 17.

25 kwietnia 1768 r. obchodzono pięćdziesiątą rocznicę uroczystego poświęcenia kościoła protestanckiego. Teksty kazań były takie same jak 50 lat temu, a mianowicie: Pf. 43, 34. Pf. 132, 13-16. Jes. 2, 3.

26 maja 1775 r. inspektor Kahl ochrzcił pięciu Żydów z Wrocławia. Jego tekst brzmiał: Rzym. 11, 26, "aby cały Izrael był błogosławiony".

W 1793 r. wieżę pokryto blachą. Zebrano ponad 3000 tys. talarów z miasta i wsi, swój wkład wnieśli również katolicy. Gałka, wykonana przez miedziorytnika Christ. Stänkera, została pozłożona wraz z krzyżem promieni, a wieża i kościół zostały wyposażone w piorunochrony. Wieża spłonęła 16 października 1806 roku. W ciągu dnia majster musiał dokonać pewnych napraw pokrycia z blachy i przylutować je. Z powodu braku należytej uwagi dla uszkodzonej lutownicy, zwłaszcza, że praca została pozostawiona czeladnikowi, iskry ognia upadły na konstrukcję drewnianą dachu, a po odejściu robotników rozprzestrzeniły

się dalej i dalej. Wieczorem, około godziny 9, zauważono dym i małe płomienie. Pracownicy pospieszyli na wieżę i byli zszokowani, widząc niebezpieczeństwo. Ale ponieważ nie było wystarczającej ilości wody, aby ugasić pożar, a rosnąca para, która nie mogła rozprzestrzenić się wystarczająco daleko, groziła uduszeniem, wszelka nadzieja na ratunek była daremna. Zabrzmiał dzwon przeciwpożarowy. Zbiegli się ludzie, ale nikt nie mógł pomóc. Nie pozostało nic innego, jak być zawodzącym widzem tej sceny horroru. W ciągu półtorej godziny cała wieża, wraz z czterema dodatkowymi wieżami po bokach kopuły, stanęła w płomieniach.

To był makabryczny widok. Dzwony topiły się. Rozgrzana do czerwoności blacha potoczyła się po dachu kościoła niczym strumień ognia, a ludzie zadrżeli ze strachu kiedy nastąpi moment, w którym wnętrze kościoła również zostanie opanowane przez płomienie i stanie się ich ofiarą. Opatrzność zapobiegła jednak temu wielkiemu nieszczęściu. Sklepienie kopuły, dzięki swojej solidnej konstrukcji, oparło się walące się wieży, a miejski mistrz stolarski Scholz, wraz z kilkoma swoimi czeladnikami, którzy w ten sposób zdobyli trwałą i godną pochwały pamięć, pracowali na dłuższym boku budynku kościoła z największym wysiłkiem, ale także ze szczęśliwym sukcesem, aby odeprzeć ogień. W ten sposób, w ciągu kilku godzin, najpiękniejsza zewnętrzna ozdoba kościoła została zniszczona przez zwykłe zaniedbanie.

Wszyscy czuli wagę tej straty, a tysiące łez spadały na pozostały popiół. Jednak najbardziej dziękowano Bogu za to, że wnętrze kościoła pozostało nienaruszone. W trudnych czasach - zaszczyt dla społeczności wieża została odrestaurowana. Ofiarodawcami byli bogaci i biedni, dzieci, uboga służba, katolicy i Żydzi. Podziękowania należą się również hrabiemu Schaffgotschowi z Warmbrunn, hrabiemu Reussowi ze Stonsdorfu (Staniszów), a także burmistrzowi Hirschbergu za budowę wieży. Ten ostatni zainicjował zbiórkę społeczną na rzecz kościoła, a apel opublikowany z tej okazji został przez katolika, radnego miejskiego, kupca Christ. Jacob. Salice Contessa.

17 września 1810 r. na wieży można było umieścić gałkę i krzyż. Jeszcze w tym samym miesiącu wieża została wyposażona w piorunost. 39

Broszura jubileuszowa Hirschberg 1859

chron. W październiku odlano Seigerschale (miska seigera), ważyła 15 Ctr. 14 Pfd., kosztowała 1095 talarów 5 sgr. 8 pf. i ma następujący napis: "*Gegossen 1810 bei Christ. Eleonore, z domu Siefert, z domu Fuchs*". ("*Odlany w 1810 roku w Christ. Eleonore, z domu Siefert, z domu Fuchs*"). Dany, podobnie jak dzwony w 1807 roku, na pamiątkę kupca Joh. Corn. Franza, który zmarł w 1796 r. 10 stycznia, przez wdowę po nim, panią Renate Helene z domu Ketzler.

"Oboje byli wielkimi dobroczyńcami kościoła i szkoły. Bardziej nie-zniszczalna niż ten kruszec pozostaje wdzięczna pamięć o nich".

W 1809 roku, 12 czerwca, obchodzono setną rocznicę położenia kamienia węgielnego. Frekwencja była ogromna, zwłaszcza z sąsiednich parafii, które cieszyły się własnymi kościołami przez ponad pół wieku. Gdy Superint. Letsch miał rozpocząć kazanie, powstał niewyjaśniony tumult i tak bezwzględny tłum, że kilka osób zemdlało, a jedenastoletni chłopiec stracił życie.

Od 1836 r. kościół posiada zegar - wykonany przez zegarmistrza Scherera - z zapisu owdowiałej pani Kaufmann Länder, w wysokości 700 talarów. Nabożeństwo nigdy nie zostało zawieszone, ani podczas wojny 7-letniej, ani po Thurmbrande, ani w 1813 roku.

W 1813 r. odbyło się tu greckie nabożeństwo, na cześć rosyjskiego pułkownika (Winnchow), który poległ pod Lähn.

17 kwietnia 1813 r. odbyło się zaprzysiężenie i błogosławieństwo 2000 żołnierzy. 18 stycznia 1816 r. uroczystość obchodzono święto pokoju.

4 lipca odbyła się uroczystość upamiętniająca poległych w wojnie wyzwolenczej, podczas której postawiono tablice pamiątkowe z nazwiskami poległych na polu bitwy z lokalnej społeczności.

W dniu 31 Ort. 1817 r. odbyły się obchody 300-lecia Reformacji i z tej okazji popiersie Lutra zostało wzniesione przez Schadowa w sali naprzeciwko sali chrzcielnej,⁵ w której kupiec Hess miał swoją lożę, którą chętnie oddał na ten cel. Na marmurowym bloku widnieje napis: "*Dla potomnych podziękowania*".

(5). *Z okazji 150. rocznicy hala została odmalowana i opatrzona napisami.*

W 1818 roku, 25 maja, obchodzono setną rocznicę konsekracji kościoła.

3 grudnia 1819 r. superintendent Letsch obchodził pięćdziesiątą rocznicę objęcia urzędu, podobnie jak w 1731 r. senior Neunherz i M. Chr. Kahl.

Jako ważne dni świąteczne Kościoła wymieniamy również: Jubileusz Konfesji Augsburskiej.

25 czerwca 1830 r. Nabożeństwo upamiętniające króla Fryderyka Wilhelma III, zmarłego 7 czerwca 1840 r., odbyło się 19 lipca tego samego roku.

4 sierpnia 1844 r. odbyło się nabożeństwo dziękczynne za cudowne ocalenie króla Fryderyka Wilhelma IV i królowej, jego żony, z zagrożenie życia.

W dniu 15 maja 1846 r. pastor Roth w Erdmannsdorf (Mysłakowice) został mianowany superint. diecezji Hirschberg przez generalnego superint. Śląska, dr Hahna.

W 1854 roku odbyła się ogólna wizytacja kościołów w okolicy Hirschberg. Nabożeństwa rozpoczynające i kończące wizytację odbyły się w kościele Gnadenkirche.

W 1858 roku 1 kwietnia nastąpiło oddzielenie miejscowego gimnazjum od kościoła, z którym początkowo było związane jako szkoła kościelna, i od tego czasu gimnazjum jest szkołą królewską. Historia gimnazjum nie została tutaj opisana, ponieważ specjalne memorandum na ten temat zostanie opublikowane z okazji 150-lecia gimnazjum.

Wciąż pamiętamy wizytę, którą nasz kościół otrzymał od Ich Królewskich Mości Króla i Królowej 27 lipca 1855 roku.

- O ile nam wiadomo - był to pierwszy raz, kiedy koronowana głowa weszła do naszego kościoła.

Kończymy życzeniem, aby Król królów i Pan panów zawsze miał oko otwarte na ten dom i aby wszedł w łasce ze swoim Słowem i Sakramentem do serc tych, którzy mieszkają w tym domu.

Kościół Łaski pod Krzyżem Chrystusa

Niech obchody 150. rocznicy, które odbędą się 3 i 4 czerwca zamiast 3 i 4 lipca - do którego to dnia przygotowania do obchodów nie zostały jeszcze zakończone - będą błogosławione przez Boże miłosierdzie.

Strażnik kościelny o ile można je było ustalić:

Od 1709 do 1818 roku.

1. Pan Bernhard Bonnit v. Mohrenthal, w latach 1709-1715, podał się do dymisji.
2. Dr Melchior Süßenbach, w latach 1709-1710, zrezygnował.
3. Pan Daniel Buchs z Petzig, 1709 r.
4. Pan Gottfried Glafey, w latach 1709-1720, zmarł.
5. Pan Adam Steuer, od 1709 do 1716 roku, zrezygnował.
6. Pan Christian Menzel, w latach 1709-1745, zrezygnował.
7. Pan Gottfried Baumgart, od 1709 do 1716 roku, zmarł.
8. Pan D. George Gottlieb Köhler v. Mohrenfeld, w latach 1716-1717, podał się do dymisji.
9. Pan D. Adam Christian Thebesius, w latach 1716 -1726, zrezygnował.
10. Pan Gottfried Kleiner, od 1716 r.
11. Pan Daniel Buchs Jr, z 1716 r.
12. Pan Joh. Wilh. Tralles, od 1729 do 1734, zrezygnował.
13. Pan Christoph Fritsch, w latach 1726-1734, zmarł.
14. Pan Chrystus. Gottl. Glafey, od 1726 do 1742, zrezygnował.
15. Pan Joh. Mart. Gottfried, od 1729 do 1737 roku, zmarł.
16. Pan Fried. Wilh. Winkler, od 1729 do 1742, zmarł.
17. Pan Christ. Caspari, zrezygnował do 1729 roku.
18. Pan Jeremias Dietrich, od 1729 do 1736 roku, zmarł.
19. Pan Joh. Christ. Caspari, od 1734 do 1743 roku, zmarł.
20. Pan Matth. Christ. Jhle, od 1736 do 1752 roku, zrezygnował.
21. Pan Gottfried Ullmann, w latach 1736-1743, zmarł.
22. Zmarł dr Christoph Süßenbach, w latach 1737-1752.
23. Pan George Friedr. Schmidt, od 1742 do 1757 roku, zmarł.
24. Pan Chrystus. Benj. Menzel, od 1745 do 1752, zrezygnował.

25. Pan Joh. Heinr. Martens, w latach 1752-1757, zrezygnował.
26. Dr Joh. Ehrenfr. Thebesius, w latach 1752-1756, zrezygnował.
27. Pan Benjamin Glogner, od 1756 do 1779 roku, zmarł.
28. Pan Gotthard Crusius, w latach 1734-1759, zrezygnował.
29. Pan Aug. Böhmer, w latach 1742-1761, zmarł.
30. Pan Ferd. Gottfr. Tralles, od 1757 do 1774, zrezygnował.
31. Pan Joh. Ernst Tschanter, od 1757 do 1779 roku, zmarł.
32. Pan Carl Thomas Roppau, od 1752 do 1773 roku, zmarł.
33. Pan Samuel Caspari, od 1743 do 1760 roku, zmarł.
34. Pan Joh. Fried. Matthes, w latach 1759-1764, zrezygnował.
35. Pan Joh. Gottlieb Bayer, od 1760 do 1772 roku, zmarł.
36. Pan Joh. Gottfr. Tietze, od 1761 do 1770 roku, zmarł.
37. Herr Ehrenfr. Wilh. Jhle, w latach 1764-1767, zrezygnował.
38. Pan Andreas Oberreit, od 1767 do 1779 roku, zmarł.
39. Pan Christ. Wilh. Lichter, od 1770 do 1789, zrezygnował.
40. Pan Joh. Christian Schlag, od 1773 do 1785 roku, zmarł.
41. Pan Chrystus. Gottlieb Käller, w latach 1773-1787, zrezygnował.
42. Pan Joh. Ehrenfried Fritsch, od 1774 do 1780 roku, zmarł.
43. Pan Joh. Gottfr. Glogner, w latach 1779-1794, zmarł.
44. Pan Joh. Christ. Ermrich, w latach 1779-1782, zrezygnował.
45. Pan Joh. Gottlob Schäffer, w latach 1779-1789, złożył rezygnację.
46. Pan Matth. Schweyer, od 1780 do 1801 roku, zmarł.
47. Pan Sam. Gottl. Glaubitz, w latach 1782-1797, zrezygnował.
48. Pan Chrystus. Gottl. Fiedler, od 1785 do 1795, zrezygnował.
49. *Brak.*
50. Pan Christ. Gottfr. Tietze, od 1789 do 1797, zrezygnował.
51. Pan Joh. Gottl. Glogner, w latach 1789-1796, zrezygnował.
52. Pan Carl Friedr. Weissig, w latach 1795-1806, zmarł.
53. Pan Joh. Christ. Lipfert, w latach 1797-1798, zmarł.
54. Pan Zygmunt Lorenz, w latach 1798-1803, zmarł.
55. Pan Aug. Schaffer, w latach 1801-1809, zrezygnował.
56. Pan Joh. George Gebauer, z 1794 roku.
57. Pan Joh. Phil. Beer, z 1797 roku.

58. Pan Fried. Traugott Mentler, z 1797 roku.
59. Pan Chrystus. Lorenz, w latach 1798-1812.
60. Pan Joh. Gottl. Diettrich, w latach 1803-1816.
61. Herr Friedr. Baumert, w latach 1806-1812.
62. Pan Gottfr. Aug. Müller, 1809-1817.
63. Herr Seifensiedermstr. Steige, 1811-1820.
64. Pan Joh. Siegem. Scholtz, 1812-1814.
65. Starszy kupiec Wilhelm Lampert, 1812 r.
66. Pan D. Emanuel Friedr. Hausleutner, 1835.
67. Pan Fox, 1812-1814.
68. Pan Gottfr. Schneider, starszy kupiec i dyrektor rafinerii, 1814-1816.
69. Pan Heinr. Dav. Sam. Steinbach, 1816.
70. Pan Joh. Gottfr. Tietze, 1816-1826.
71. Herr Rathsherr und Seifensiedermeister Joh. Friedr. Voigt, 1817-1819.
72. Pan Joh. Dan. Hess, 1847-1848.

Zastępcami byli w latach 1709-1818:

1. Pan Gottfr. Kleiner, w latach 1709-1716.
2. Pan Dan. Krebs, od 1709 r.
3. Pan Chrystus. Körner, z 1729 roku.
4. Pan George Friede, z 1709 r.
5. Pan Melchior Weissig, od 1711 r.
6. Pan Aug. Jacobi, od 1711 r.
7. Pan Dan. Gottl. Buchs, od 1726 do 1729, zrezygnował.
8. Pan Joh. Wilh. Tralles, w latach 1726-1729.
9. Pan Jerem. Dietrich, w latach 1726-1729.
10. Pan Job. Chrystus. Caspari, od 1729-34.
11. Pan Joh. Hilscher, w latach 1729-1729, zmarł.
12. Pan Joh. Christ. Weissig, od 1729 do 1739 roku, zmarł.
13. Pan Joh. Heilmann, z lat 1729-34, zmarł.
14. Pan Augustin Böhmer, w latach 1734-1742.
15. Pan Samuel Stief, w latach 1734-35, zrezygnował.

16. Pan Gottfr. Seiffert, w latach 1735-1756, zrezygnował.
17. Pan Gottfr. Flegel, w latach 1739-1750, zmarł.
18. Pan Joh. Klippel, do 1744 r., zmarł.
19. Pan Gottlieb Schwanitz, od 1744 do 1758 roku, zrezygnował.
20. Pan Joh. Panzer, w latach 1746-1757, zmarł.
21. Pan Jerem. Tietze, w latach 1734-1760, zmarł.
22. Pan Joh. Gottl. Michaelis, od 1743 do 1763 roku, zrezygnował.
23. Pan Joh. Christ. Endter, od 1750 do 1763 roku, zrezygnował.
24. Pan Gottfried Dietrich, w latach 1757-1763, złożył rezygnację.
25. Pan Ferdin. Gottschling, od 1758 do 1789 roku, zrezygnował.
26. Pan Joh. Haberhauf, od 1760 do 1760, zrezygnował.
27. Pan Andr. Oberreit, w latach 1763-1767.
28. Pan Sam. Kampmüller, od 1763 do 1772 roku, zrezygnował.
29. Pan Joh. Christian Ermrich, od 1763 do 1779 roku.
30. Pan Joh. Ehrenfried Siefert, w latach 1767-1775, zrezygnował.
31. Pan Traugott Leberecht Franke, w latach 1768-1776, podał się do dymisji.
32. Pan Joh. Christoph Fritsch, w latach 1772-1782, zrezygnował.
33. Pan Chrystus. Gottlieb Friese, od 1776 do 1779, zrezygnował.
34. Pan Joh. Carl Klein, w latach 1779-1789, zrezygnował.
35. Pan Carl Gustav Adolph, w latach 1779-1789, podał się do dymisji.
36. Pan Joh. Gottlieb Glogner, od 1782 do 1789 roku.
37. Pan Friedr. Wilh. Fischer, od 1789 do 1803, zrezygnował.
38. Pan Friedrich Knobloch, od 1789 do 1804 roku, zmarł.
39. Pan Gotthard Raupach, od 1789 do 1800 roku, zrezygnował.
40. Pan Gottl. Klein, w latach 1804-1806, zmarł.
41. Pan Johann Gottfried Steige, 1776 r.
42. Pan Frd. Wilh. Fuchs, od 1789 r.
43. Pan Chrystus. Gottfr. Stolle, od 1800-1816.
44. Pan Chrystus. Gottfr. Böhm, w latach 1803-1816.
45. Pan Joh. Friedrich Voigt, od 1806 r.

Członkowie Kolegium Kościelnego i Szkolnego od 1818 roku:

1. John, kupiec, do 1825 r.

2. Seidel, producent tkanin, do 1832 roku.
3. Szewc, mistrz kuśnierski do 1834 roku.
4. Raupbach, kupiec, do 1836 roku.
5. Papke, mistrz introligatorski, do 1834 roku.
6. Kriegel, Rathsherr, 1820-23.
7. Gebauer, kupiec, 1820-23.
8. Ferdinand Scholz, kupiec, 1823-38.
9. Baumert, poszukiwacz złota, 1823-37.
10. Kirstein, kupiec i radca handlowy, 1826-51.
11. Müller, burmistrz, 1827-31.
12. Woit, komisarz sprawiedliwości, 1831-36.
13. Kahl, starszy kupiec, 1831-41.
14. Baumert, mistrz produkcji mydła, 1833-34.
15. Siegert, producent papieru, 1834-37.
16. Kosche, kupiec, 1835-41.
17. Diettrich, kupiec, 1841-52.
18. Theunert, producent rękawic, 1835-38.
19. Strela, Justizrath, 1836-41.
20. Tielsch, kupiec, 1837-57.
21. Ungerer, producent porcelany, 1836-51.
22. Rybak, właściciel huty, 1837-53.
23. Tilesius, kupiec, 1837-44.
24. Nesener, księgarz, 1838-51.
25. Lorenz, sprzedawca mebli, 1838-42.
26. Menzel, komisarz sądowy, 1841-45.
27. Troll, kupiec, 1841-55.
28. Müller, mistrz piekarski, 1842-52.
29. Vogt, kupiec, 1842-53.
30. Maywald, kupiec, 1844-51.
31. Richtsteig, asesor sądowy, 1845-46.
32. Hälschner, Justizrath, 1846-53.
33. Rimann, kupiec, 1851-56.
34. George, kupiec, 1851-56.
35. Dausel, farmaceuta, 1851-59.

36. Scheller, kupiec, 1851-57.
37. Günther, Gerichtsath a. D., 1856-58.
38. Gust. Scholtz, starszy kupiec, 1856-58.
39. Meves, inspektor budowlany, 1856-58.

Obecne Kolegium Kościelne składa się z ludzi, którzy ze wszystkich sił starają się promować dobro Kościoła. Są to następujące osoby:

1. sędzia główny, pan sędzia okręgowy Scholz,
2. Pan Apoth. Du Bois, od 29 maja 1852 r,
3. " Kupiec Lampert,
4. " " Gebauer,
5. " " Anders,
6. " " Kahl,
7. " " Gringmuth,
8. " Mistrz mydła Mentzel,
9. " Gürtlermeister Weissig,
10. " Mistrz stolarski Rieger,
11. " Kupiec Seidel,
12. " Goldworker Schliebener.

Ewangeliczni dzwonnicy.

1. Gottlob Ehrenfried Büttner, od 1709 do 1743 roku.
2. Christian Krause, w latach 1709-1720.
3. Johann George Philippi, v. 1709-1737. ..4 Johann George Neumann, v. 1709-1721.
5. Johann Friedrich Schärfer, w. 1721-31.
6. Johann Georg Götze, w latach 1731-1751.
7. Siegemund Purmann, w latach 1731-1749.
8. Johann Gottlieb Rosenhain, od 1737 do 1745 roku.
9. Gottfried Purmann, w latach 1749-1750.
10. George Ermrich, w latach 1745-1783.
11. Joseph Gotthelf Kayser, w. 1750-1780.
12. Gottfried Hornig, w latach 1751-1776.
13. Johann Gottfried Rosenhain, od 1776 do 1801 roku.

14. David Wieland, w latach 1780-1802.
15. Christian Gottfried Ermrich, w latach 1783-1806.
16. Johann Friedrich Schmalz, od 1802 r. do 2 maja 1840 r.
17. Johann Schmidt, w latach 1803-1810.
18. Christian Gottlieb Ernst Simon, od 1800 r. do końca października 1846 r.
19. Johann Georg Karl Henne, od 1801 r. do 25 marca 1839 r.

Obecnymi funkcjonariuszami kościoła są:

1. Karl Friedrich Hering, urodzony w październiku 1799 r. w Probsthain w powiecie Goldberg-Haynau. Do służby wojskowej wstąpił 25 października 1819 r., z której odszedł 30 czerwca 1839 r., po tym jak od 1831 r. służył tu jako sierżant. Uprawniony do emerytury cywilnej, 1 lipca 1839 r. przejął stanowisko zmarłego w tym samym roku urzędnika kościelnego Henne i objął jego stanowisko po śmierci głównego drwala Schmalza.

2. Karl Jochmann, urodzony w Zieder koło Landshut 26 października 1802 r., służył w armii od 1823 do 1846 r., przeszedł na emeryturę jako podoficer, a od 1 listopada 1846 r. był drugim dzwonnikiem.

Strażnikami kościelnymi byli:

1. Gottfried Hornig, od 1709-24.
2. Gottf. Seidel, od 1709-17.
3. Gottf. Teichmann, w latach 1712-38.
4. Christian Hilliger, w latach 1725-59.
5. Gottfried Rettig, w latach 1738-59.
6. Elias Knobloch, w latach 1738-52, gdzie został Todtengräberem.
7. Heinrich Knobloch, w latach 1753-76.
8. Gottf. Siegemund Fischer, w. 1759-83.
9. Gottf. Gottlob Simon, w latach 1776-1800.
10. Chrystusa. Gottlieb Dietrich, w latach 1756-1817 - po

61 latach wiernej służby otrzymał srebrny Medal Jubileuszowy Reformacji.

11. Gottfried Fischer, w latach 1783-1813.

12. Chrystus. Gottlieb Ernst Simon, w latach 1800-1817.

13. Christian Gottlieb Pohl, od 1813 r.

14. Eduard Hillger, od 1817 r.

15. Schubert.

16. Shadow, w latach 1823-31.

17. Walde.

18. Leupold, od 1839 r. do 17 stycznia 1846 r.

19. Mende, od 1846 r. do 29 maja 1851 r. 20. Püschel, od 1851 do kwietnia 1854, który jest obecnie. Obecnym naczelnikiem kościoła jest Wilhelm

August Gräbel, urodzony w Schildau 13 stycznia 1820 r., w latach 1840-1850 pełnił służbę wojskową, a obowiązki objął 1 maja 1854 roku urząd strażnika kościelnego.

Groby zmarłych były następujące:⁶

1. Heinrich Rettig, 1709-17.

2. Christian Grabs, 1718-43.

3. Gottf. Dittmann, 1743-65.

4. Elias Knobloch, 1752-78.

5. Johann Gottlieb Weiss, 1765-91.

6. Christian Gottlieb Knobloch, od 1778 do 1801 roku.

7. Elias Friedr. Knobloch, 1801-17.

8. Carl Benj. Hunter, 1817-46.

9. Carl Jäger, 1847-51.

10. Obecnie Ernst Ruffer, v. Dec. 1851 ab.

(6) Zmarli ze wspólnoty protestanckiej chowani są nie tylko na miejscowym cmentarzu protestanckim, ale także na cmentarzu przykościelnym Ducha Świętego w Hirschbergu w Grunau, Straupitz, Schildau, Schwarzbach, Cunnnersdorf i Gotschdorf.

Katalog Kościół jest miejscem kultu dla tych, którzy zawarli związek małżeński, zostali ochrzczeni, zmarli, a także dla komunikujących i bierzmowanych. Uwaga. Rejestr zmarłych jest dostępny od 1759

r., rejestr komunikujących od 1780 r., a rejestr konfirmantów od 1818 r.

Lata	Zaufany	Ochrzczony	Gestorben.	Lata	Zaufany	Ochrzczony	Gestorben.
1709	235	878	-	1734	558	2478	-
1710	355	1610	-	1735	480	2196	-
1711	334	1647	-	1736	385	2212	-
1712	371	1732	-	1737	264	1587	-
1713	289	1630	-	1738	391	1831	-
1714	280	1523	-	1739	444	3190	-
1715	287	1447	-	1740	460	2135	-
1716	368	1615	-	1741	247	1756	-
1717	267	1727	-	1742	129	687	-
1718	436	1875	-	1743	123	569	-
1719	372	1835	-	1744	138	488	-
1720	301	1446	-	1745	66	478	-
1721	392	1538	-	1746	84	424	-
1722	517	1804	-	1747	120	422	-
1723	374	1904	-	1748	135	479	-
1724	465	1774	-	1749	121	494	-
1725	402	2003	-	1750	148	497	-
1726	562	2176	-	1751	159	522	-
1727	350	2101	-	1752	123	551	-
1728	321	1754	-	1753	133	535	-
1729	380	2097	-	1754	145	509	-
1730	531	1832	-	1755	140	533	-
1731	458	2131	-	1756	131	562	-
1732	469	2084	-	1757	103	490	-
1733	506	2041	-	1758	100	508	-

Lata	Zaufany	Ochrzczony	Gestorben.	Komunikatory			Potwierdzenie
				Mężczyzna	Weibl.	Summa	
1759	144	482	383	-	-	-	-
1760	161	553	252	-	-	-	-
1761	139	498	291	-	-	-	-
1762	111	491	341	-	-	-	-
1763	96	342	359	-	-	-	-
1764	142	524	397	-	-	-	-
1765	136	531	412	-	-	-	-
1766	130	521	425	-	-	-	-
1767	105	517	594	-	-	-	-
1768	100	498	356	-	-	-	-
1769	100	491	310	-	-	-	-
1770	116	504	363	-	-	-	-
1771	70	453	328	-	-	-	-
1772	80	361	469	-	-	-	-
1773	132	413	407	-	-	-	-
1774	132	533	387	-	-	-	-
1775	134	508	417	-	-	-	-
1776	120	480	423	-	-	-	-
1777	112	492	459	-	-	-	-
1778	120	486	415	-	-	-	-
1779	108	449	564	-	-	-	-
1780	111	520	465	6642	8429	15071	-
1781	94	498	498	6831	8739	15570	-
1782	100	486	647	7066	8721	15787	-
1783	102	461	542	7142	8697	15839	-
1784	126	449	467	7198	8710	15908	-
1785	131	492	431	6948	8540	15488	-
1786	106	502	531	7439	9061	16500	-
1787	96	481	602	7062	9002	16064	-
1788	100	510	470	6681	8521	15202	-
1789	104	438	433	6254	7877	14131	-
1790	105	432	436	6742	8281	15023	-
1791	87	399	506	6361	7872	14233	-
1792	123	433	508	6685	8286	14971	-
1793	112	446	496	5774	7086	12860	-

Lata	Zaufany	Ochrzczony	Gestorben.	Komunikatory			Potwierdzenie
				Mężczyzna	Weibl.	Summa	
1794	122	435	461	6318	7065	13323	-
1795	105	441	463	5763	7348	13111	-
1796	118	417	512	6159	7459	13618	-
1797	102	440	424	5566	7304	12870	-
1798	110	440	474	5764	7335	13099	-
1799	129	492	617	5556	7107	12663	-
1800	112	410	611	4894	6176	11070	-
1801	112	430	503	5141	6512	11653	-
1802	103	442	513	4772	6204	10976	-
1803	100	409	445	4565	5510	10075	-
1804	88	433	506	4158	5146	9304	-
1805	90	368	528	3749	4593	8342	-
1806	86	373	580	3787	4709	8496	-
1807	77	382	610	3431	4055	7486	-
1808	64	456	577	3275	3908	7183	-
1809	91	355	447	-	-	7635	-
1810	120	424	452	-	-	7598	-
1811	114	427	491	-	-	8230	-
1812	101	449	394	-	-	6794	-
1813	74	430	543	-	-	6306	-
1814	89	382	576	-	-	6843	-
1815	100	476	414	-	-	6962	-
1816	111	396	406	-	-	6983	-
1817	112	432	392	-	-	7221	-
1818	91	393	390	-	-	7083	165
1819	116	413	447	-	-	6639	160
1820	135	422	436	-	-	6657	165
1821	100	461	396	-	-	7204	222
1822	116	409	496	-	-	7035	201
1823	94	449	412	-	-	6489	219
1824	122	428	411	-	-	6801	238
1825	115	481	515	-	-	6948	229
1826	115	432	539	-	-	5946	190
1827	94	442	435	-	-	5558	183
1828	91	404	454	-	-	5406	195

Lata	Zaufany	Ochrzczony	Gestorben.	Komunikatory			Confirmanden
				Mężczyzna	Weibl.	Summa	
1829	100	419	492	-	-	5057	207
1830	109	392	477	-	-	5435	213
1831	81	410	439	-	-	5141	240
1832	103	379	477	-	-	4972	233
1833	110	421	513	-	-	4935	246
1834	117	109	466	-	-	5085	254
1835	125	106	454	-	-	4603	268
1836	115	439	425	-	-	5003	230
1837	121	387	504	-	-	4513	261
1838	108	410	476	-	-	4232	256
1839	120	387	494	-	-	4223	235
1840	104	390	426	-	-	3952	213
1841	110	431	504	-	-	4286	101
1842	117	433	468	-	-	4064	217
1843	111	398	534	-	-	3474	202
1844	119	425	406	-	-	3448	177
1845	85	436	463	-	-	3214	189
1846	106	419	517	-	-	2987	171
1847	81	364	450	-	-	3005	187
1848	85	317	383	-	-	2557	150
1849	101	432	381	-	-	2506	211
1850	115	400	409	-	-	2740	224
1851	110	371	413	-	-	2342	192
1852	126	389	412	-	-	2486	160
1853	97	381	409	-	-	2428	200
1854	108	376	403	-	-	2888	194
1855	86	338	467	-	-	3043	216
1856	86	300	423	-	-	3216	233
1857	107	394	434	-	-	3272	206
1858	124	407	414	-	-	2929	228

Adnotacja. Od 1809 r. rejestrowana jest tylko suma komunikujących się osób. W 1786 r. liczba wiernych wynosiła 16500, ale w 1858 r. już 2929, co daje wiele do myślenia.